

Notes bibliogràfiques

I. Bibliografia sobre l'ús i l'estudi de l'hebreu a l'edat mitjana

Tot i que l'hebreu no ha tingut mai cap veritable discontinuïtat, en tant que llengua escrita, al llarg del lent i mil·lenari procés que l'ha dut de l'època bíblica fins a la seva represa com a llengua parlada en els temps moderns, hom acostuma a denominar amb l'expressió d'*hebreu bíblic* la fase més antiga, d'*hebreu misnaic* o *rabínic* la llengua postbíblica en què fou redactada la Misnà (viva encara en els primers segles de la nostra era), d'*hebreu medieval* la que utilitzaren els savis jueus a l'edat mitjana i d'*hebreu modern* la llengua dels nostres dies. Tanmateix, per més que l'edat mitjana hagi estat una etapa important del llarguíssim camí que aquesta evolució ha seguit, la denominació d'*hebreu medieval* aplicada a la llengua d'aquest període no sembla pas del tot pertinent ni és, en realitat, acceptada per tothom, llevat que es prengui en un sentit purament cronològic. Cal entendre que és medieval perquè la referim als erudits i literats jueus de l'edat mitjana, però no pas perquè es tracti de cap sistema lingüístic consolidat, amb característiques morfològiques i sintàctiques pròpies, comparable a l'anomenat *hebreu bíblic* o a l'*hebreu misnaic*. L'hebreu medieval és, de fet, el resultat de l'ús que de l'hebreu misnaic van fer els diferents autors en múltiples països i zones culturals musulmanes i cristianes en aquella edat històrica, condicionats per l'entorn sociològic, polític i lingüístic en què vivien. Sotmès, doncs, a tan diverses influències, l'hebreu de l'edat mitjana presenta, per dir-ho així, característiques regionals. Escrit sota el domini musulmà reflecteix nombroses influències lèxiques i semàntiques de l'àrab; sota la cultura cristiana, sobretot a la

Mediterrània occidental, és el llatí i les llengües vernacles de les diverses regions que produïren efectes ben sensibles sobre l'hebreu. Tanmateix, l'estructura gramatical fonamental continuà essent la de l'hebreu misnaic, que no fou ni modificada substancialment ni substituïda en cap moment.

En principi, aquesta bibliografia només aplega les obres, els llibres o els articles que contenen informació de caràcter lingüístic, és a dir, que exposen les doctrines gramaticals dels autors o tracten de temes específics de caràcter lingüístic, o que editen textos gramaticals escrits en l'època medieval. Volem dir que n'hem exclòs els treballs de caràcter simplement biobibliogràfic sobre la vida dels autors o l'atribució d'obres. Però en aquest aspecte és possible que ens hàgim saltat els límits més d'una vegada, probablement en el cas de treballs que no hem pogut veure directament. No hem inclòs tampoc els treballs sobre la llengua dels antics *piyyutim* ni sobre obres modernes que tracten estrictament de temes masorètics, car hem considerat que estaven fora dels límits cronològics que ens havíem imposat: Saadià Gaon i els gramàtics andalusins han estat el nostre terme *a quo*. Ni els abundants treballs sobre qüestions de mètrica, versificació o retòrica de la poesia hebraica medieval, car aquests no pertanyen, estrictament parlant, al camp de la lingüística ni de la gramàtica. En l'apartat de les traduccions i els traductors, només hem tingut en compte els estudis que es refereixen a aspectes lingüístics o mètodes de traducció; n'hem exclòs, doncs, els temes purament filològics o històrics. No hem fet potser gaire atenció (confessem aquesta possible inseqüència) als treballs sobre la tradició samaritana, però sí que hem inclòs, tan exhaustivament com hem pogut, els estudis sobre les doctrines i les obres dels gramàtics caraïtes, de summa importància per a l'estudi d'aquesta fase de l'hebreu (i, d'altra banda, d'un abast històric i exegetíc molt considerable dins el judaisme medieval). El darrer apartat sobre l'escriptura hebrea és una simple torna per als qui han d'estar en contacte amb les fonts manuscrites.

Essent vana qualsevol pretensió d'haver trobat, amb la migradesa dels nostres recursos, tot el material que existeix sobre l'ús de l'hebreu a l'edat mitjana, agraïm per endavant qualsevol referència o informació que el lector interessat en aquest tema ens pugui fer avinent.

Índex

1. Gramàtiques i diccionaris medievals
  - 1.1. *Gramàtiques*
  - 1.2. *Diccionaris*

2. L'obra gramatical d'autors concrets. Edicions i estudis [exclusos els estudis sobre terminologies específiques o reculls de glosses procedents de les obres d'aquests mateixos autors, que han estat classificats en *Lexicografia* i *Semàntica* respectivament]
  2. 1. *Abraham bar Hiya*
  2. 2. *Abraham de Balmes*
  2. 3. *Abraham ibn Ezra*
  2. 4. *Abu al-Faraj Harun*
  2. 5. *David ben Abraham al-Fasí*
  2. 6. *David Quimhí*
  2. 7. *Deixebles de Menahem i Dunaix*
  2. 8. *Dunaix ben Labrat*
  2. 9. *Hay Gaon*
  - 2.10. *Immanuel de Roma*
  - 2.11. *Isaac ibn Barun*
  - 2.12. *Jacob ben Meïr Tam*
  - 2.13. *Jonàs ibn Janah*
  - 2.14. *Josep ben Nóah*
  - 2.15. *Jucef Caspí*
  - 2.16. *Jucef Quimhí*
  - 2.17. *Judà Hadassi*
  - 2.18. *Judà Hayyuj*
  - 2.19. *Judà ibn Balam*
  - 2.20. *Leví ben Guerson*
  - 2.21. *Maimònides*
  - 2.22. *Menahem ben Saruc*
  - 2.23. *Moisès ibn Xicatella (o Gicatella)*
  - 2.24. *Mossé ben Nahman*
  - 2.25. *Mossé Quimhí*
  - 2.26. *Natan ben Yehiel*
  - 2.27. *Profiat Duran*
  - 2.28. *Seadyà Gaon*
  - 2.29. *Seadyà ibn Danan*

- 2.30. *Salomó Almoli*
- 2.31. *Salomó Yishaqí (RašÍ)*
- 2.32. *Salomó ben Abamari ha-Yarbí*
- 2.33. *Salomó ibn Parhon*
- 2.34. *Samuel ha-Naguid*

3. Estudis sobre temes específics

- 3.1. *Fonètica/Fonologia. Transcripcions* [excloses les qüestions masorètiques]
- 3.2. *Edició de textos literaris o de documents aljamiats* [classificats per la llengua no hebrea implicada]
  - 3.2.1. Àrab
  - 3.2.2. Aragonès
  - 3.2.3. Castellà
  - 3.2.4. Català
  - 3.2.5. Francès
  - 3.2.6. Italià
  - 3.2.7. Llatí
  - 3.2.8. Occità
- 3.3. *Lexicografia*
- 3.4. *Terminologia*
  - 3.4.1. Alquímica
  - 3.4.2. Astronòmica i astrològica
  - 3.4.3. Filosòfica, exegetica i cabalística
  - 3.4.4. Gramatical
  - 3.4.5. Matemàtica i científica
  - 3.4.6. Mèdica, farmacològica i botànica
  - 3.4.7. Política i social
- 3.5. *Morfologia*
- 3.6. *Sintaxi*
- 3.7. *Semàntica*

- 3.8. *Reculls de glosses i edició de glossaris medievals* [classificats per la llengua no hebrea implicada]
  - 3.8.1. General
  - 3.8.2. Alemany
  - 3.8.3. Català
  - 3.8.4. Eslau
  - 3.8.5. Francès
  - 3.8.6. Italià
  - 3.8.7. Llatí-grec
  - 3.8.8. Occità
- 3.9. *La llengua de la poesia* [excloses les qüestions de mètrica o versificació]
- 4. **Estudis històrics, descriptius, comparatius**
- 5. **Estudis sobre traduccions i traductors** [només quan es refereixen a qüestions lingüístiques o mètodes de traducció; exclosos, doncs, els temes filològics o històrics]
- 6. **L'escriptura hebrea** [treballs de paleografia, excloses les obres que tracten exclusivament de la il·luminació de manuscrits o de codicologia]

1. Gramàtiques i diccionaris medievals

1.1. Gramàtiques

BUSI, Giulio. *Horayat ha-qore'.* *Una grammatica ebraica del secolo XI.* Frankfurt del Main: Peter Lang, 1984. 179 p. ❖ En dóna l'edició i la traducció. És la tesi doctoral de l'autor (Universit  di Venezia).

ELDAR, Ilan. «*Mafteah  el diqduq:  ibbur  a kenazi min ha-me'a ha-13*» [«*Mafteah  el diqduq: Un tractat asquenazita del segle XIII*»]. *Balshanut Yvrit / Hebrew Linguistics* [Ramat-Gan], 33-34-35 (1992), p. 125-147. ❖ Petit tractat gramatical de procedència asquenazita (anònim malgrat diverses atribucions) sobre la morfologia del verb. En dóna l'edició crítica.

Me'or 'ayin. Edició crítica del text hebreu i traducció russa, amb notes i introducció en rus, i un resum en anglès, a cura de M. N. Zislin. Moscou: Nauka, 1990. 215 p. ❖ Gramàtica d'origen caraiític, basada en l'obra d'Abu al-Faraj Harun, probablement escrita en el segle XII. Vegeu l'àmplia ressenya que fa Aron Maman d'aquesta edició en: *Lešonenu*, 58 (1993/1994), p. 153-165.

NEUBAUER, Adolf. *Petite grammaire hébraïque provenant de Yemen: Texte arabe publié d'après les manuscrits connus*. Leipzig: O. Harrassowitz, 1891. 38 p.

POZNANSKI, Samuel. *Eine hebräische Grammatik aus dem XIII. Jh*. Berlín: S. Calvary & Co, 1894. 35, 23 p. Reedició facsímil: Jerusalem, 1968. ❖ Poznanski suggereix que l'autor d'aquest opuscle gramatical devia ser grec o d'origen grec. N'edita el text hebreu, fent servir un manuscrit de Berlín (identificat en aquella època com a Kgl. Bibliothek Ms. Or. Oct. 243) i l'anota abundantment.

1.2. Dictionaris

BACHER, Wilhelm. «Ein hebräisch-persisches Wörterbuch aus dem XV. Jahrhundert». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlín], 16 (1896), p. 201-247.

—. *Ein hebräisch-persisches Wörterbuch aus dem vierzehnten Jahrhundert*. Estrasburg: K.J. Trübner, 1900. 135. 76 p. ❖ No sabem quina relació hi ha entre aquest diccionari i el de l'article precedent del mateix Bacher. És el mateix?

DOTAN, Aron. «Me-rešit ha-millona'ut ha-'ivrit - Qeta' mi-millon qadum». *Te'uda* [Tel-Aviv], 6 (1988), p. 115-126. ❖ Fragments d'un diccionari trobat a la guenizà del Caire d'un autor de mitjan segle X.

SÁENZ-BADILLOS, Ángel. *Un diccionario hebreo de Provenza (siglo XIII)*. Granada: Universidad de Granada: Universidad Pontificia de Salamanca, 1987. 75, 222 p.

SCHWAB, Moïse. «Le Maqré Dardeqé». *Revue des Études Juives* [París], 16 (1888), p. 253-268.

—. *Maqré Dardeqé. Dictionnaire hébreu-italien de la fin du XIV siècle, reconstitué selon l'ordre alphabétique italien*. París: A. Durlacher, 1889. 56 p.

[Gramàtica d'autor modern]

MACUCH, Rudolf. *Grammatik des samaritanisches Hebräisch*. Berlín: De Gruyter, 1969, XL. 571 p.

2. **L'obra gramatical d'autors concrets. Edicions i estudis** [exclusos els estudis sobre terminologies específiques o els reculls de glosses i glossaris procedents de les obres d'aquests mateixos autors, que han estat classificats en *Lexicografia* o *Semàntica* respectivament]

2.1. *Abraham bar Hiya*

GAMLIEL, Chanoch. «Lešono šel R. Abraham bar Ĥiyya» [«La llengua de rabí Abraham bar Hiya»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 60 (1997), p. 277-295. ❖ Estudia sobretot la influència de la sintaxi àrabica sobre l'hebreu d'Abraham bar Hiya.

RABIN, Chaim. «Abraham bar Ĥiyya u-teĥiyyat lešonenu bi-yeme ha-benayim» [«Abraham bar Hiya i la resurrecció de la nostra llengua a l'edat mitjana»]. *Mešuda* [Jerusalem], 3-4 (1944/1945), p. 158-170. Reeditat en: Ídem. *Ĥiqre lašon: Asufat ma'amarim ba-lašon ha-ivrit u-ve-ahyoteha* [títol anglès: *Linguistic studies: Collected papers in Hebrew and Semitic languages*]. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language; The Bialik Institute, 1999, p. 309-323.

2.2. *Abraham de Balmes*

CAMPANINI, Saverio. «*Peculium Abrae*, la grammatica ebraico-latina di Avraham de Balmes». *Annali di Ca' Foscari* [Pàdua], 36 (1997), p. 5-49. ❖ Edita alguns fragments trets de la primera edició de 1523. Les pàgines 33-49 contenen un glossari bilingüe de termes tècnics.

KLIJNSMIT, Anthony J. *Balmesian linguistics: A chapter in the history of pre-rationalist thought*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 1992. 50 p.

—. «Stand-still or innovation?». *Helmanica* [Salamanca], 49, núm. 148-149 (1998), p. 39-71. ❖ Tracta bàsicament de l'obra gramatical d'Abraham de Balmes, tot presentant primer diversos aspectes de la gramàtica de Profiat Duran.

2.3. *Abraham ibn Ezra*

ABRAMSON, Shraga. «Maqor we-šem ha-po'al u-feruš be-piyyuṭ šel rav Avraham ben 'Ezra» [«Interpretació d'*infinitiu* i *nom d'acció* en una poesia sinagoga d'Abraham ben Ezra»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 43 (1978/1979), p. 211-216.

- ALLONY, Neḥemya [ed.]. *Yesod diqduq hu' Šefat yeter, me'et rabbi Avraham ibn 'Ezra*. Jerusalem: Mossad Harav Kook, 1984. 190 p. ❖ Edició crítica, amb introducció i notes. Extensa bibliografia sobre Ibn Ezra a les p. 181-187.
- BACHER, Wilhelm. *Abraham ibn Ezra als Grammatiker: Ein Beitrag zur Geschichte der hebräischen Sprachwissenschaft*. Estrasburg: K. J. Trübner, 1882. 192 p. Reedició facsímil: Nova York, Arno Press, 1980. ❖ Vegeu la ressenya de Jakob EGRERS en: *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 31 (1882), p. 40-44.
- BEN-MENACHEM, Naftali [ed.]. *Šafa berura, me'et Avraham ibn 'Ezra*. Jerusalem: Tishvi 1970. 70 p. ❖ Reedició facsímil de l'edició de Constantinoble 1530.
- CHARLAP, Luba. «Another view on Rabbi Abraham Ibn-Ezra's contribution to medieval Hebrew grammar». *Hebrew Studies* [Madison, Wisc.], 42 (2001), p. 67-80.
- . «Qawwim 'aḥadim la-maḥšava ha-balšanit šel rabbi Avraham ibn 'Ezra». *Talpiyot* [Tel-Aviv], 11 (1999-2000), p. 125-134.
- . *Torat ha-lašon šel rabbi Avraham ibn 'Ezra: Masoret we-ḥiduš* [«La doctrina lingüística de rabí Abraham ibn Ezra: Tradició i innovació»]. Beer-Xeva: Hoša'at ha-Sefarim šel Universitat Ben-Gurion ba-Negev, 1999. IX, 323 p. ❖ Tesi doctoral de l'autor (Bar-Ilan University, 1995).
- GLINERT, Lewis. «The unknown grammar of Abraham ibn Ezra: Syntactic features of *Yesod Diqduq*». En: DÍAZ ESTEBAN, Fernando [ed.]. *Abraham ibn Ezra y su tiempo / Abraham ibn Ezra and his age*. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990, p. 129-136.
- NETZER, Nissan. «“Mišqele ha-šemot mištanim” — Iqaron we-šimušaw be-faršanut rabbi Avraham ibn 'Ezra la-Miqra» [«Els paradigmes de la flexió nominal canvien” — El principi i les seves aplicacions en els comentaris bíblics d'Abraham ibn Ezra»]. *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 65 (1994), p. 1-22 (de la part hebrea).
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel. «'Al kama 'amadot diqduqiyot šel Avraham ibn 'Ezra» [«Sobre alguns conceptes gramaticals d'Abraham ibn Ezra»]. *Mehqarim be-lašon / Language studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 229-251. ❖ Actitud d'Ibn Ezra envers els gramàtics andalusins que el precediren i envers el coneixement gramatical.
- . «Ibn Ezra et la grammaire hébraïque au moyen âge». En: TOMSON, Peter J. [ed.]. *Abraham Ibn Ezra — savant universel: Conférences données au colloque de l'Institutum Judaicum, Namur, 25 novembre 1999*. Bruxelles: Institutum Judaicum, 2000, p. 35-51.
- . «La obra de Abraham ibn Ezra sobre las críticas contra Sē'adyah». En: DÍAZ

- ESTEBAN, Fernando [ed.]. *Abraham ibn Ezra y su tiempo / Abraham ibn Ezra and his age*. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990, p. 287-294.
- «Some basic concepts in the linguistic system of Abraham ibn Ezra». En: BAR-ASHER, Moshe. *Meḥqarim ba-lašon ha-ivrit u-va-lešonot ha-yehudim mugašim li-Šelomo Morag = Studies in Hebrew and Jewish languages presented to Shelomo Morag*. Jerusalem: The Hebrew University: The Bialik Institute, 1996, p. *125-*149. ❖ Examina les expressions *qal* i *kaved* (lleu i greu) aplicades per Ibn Ezra a algunes formes verbals i a les consonants, la pronunciació de les vocals, el bescanvi de consonants quiescents i el caràcter biliteral dels verbs *Ily/w*.
- SELA, Shelomo. «Darko ha-meyuḥedet šel Avraham ibn 'Ezra bi-yširat ošar millim mada'i 'ivri» [«El mètode especial d'Abraham ibn Ezra en la creació de terminologia científica en hebreu»]. *Zemanim* [Tel-Aviv], 73 (2000-2001), p. 10-18.
- SHAI, Hadasa. «Abraham ibn Ezra's Hebrew commentary to the Bible and medieval Judaeo-Arabic commentaries and grammars». En: DÍAZ ESTEBAN, Fernando [ed.]. *Abraham ibn Ezra y su tiempo = Abraham ibn Ezra and his age*. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990, p. 309-316. ❖ Retreu la influència de l'àrab damunt l'hebreu d'Ibn Ezra, especialment en la sintaxi.
- VALLE RODRÍGUEZ, Carlos del. *La obra gramatical de Abraham ibn Ezra*. Madrid: Fundación Juan March, 1977. 56 p.
- «Li-ve'ayat ḥibbure ha-diqduq šel R. Avraham ibn 'Ezra» [«Sobre la problemàtica dels tractats gramaticals de rabí Abraham ibn Ezra»]. *Meḥqarim be-lašon = Language studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 253-281. ❖ Tracta sobretot de la identificació del *Sefer ha-Yesod*.
- *Sefer Šahot de Abraham ibn 'Ezra: Edición crítica y versión castellana*. Salamanca: Universidad Pontificia, 1977. 504 p.

2.4. Abu al-Faraj Harun

- BACHER, Wilhelm. «Le grammairien anonyme de Jérusalem». *Revue des Études Juives* [París], 30 (1895), p. 232-256.
- BASAL, Nasir. «The concept of *hal* in the *Al-Kitab al-Mustamil* of Abu al-Farağ Harun in comparison with Ibn al-Sarrağ». *Israel Oriental Studies* [Tel-Aviv], 19 (1999), p. 391-408.
- «A unique semantic classification of the Hebrew verb taken by the Qaraite

- ʿAbu al-Faraj Harun from the Arab grammarian ʿIbn al-Sarraj». *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* [Jerusalem], 20 (1996), p. 237-259.
- BECKER, Dan. «Šiṭat ha-simanim šel “darke ha-poʿal ha-ʿivrit” lefi ha-medaqdeqim ha-qaraʿim Abu al-Farağ Harun u-vaʿal *Meʿor ha-ʿayin*» [«El sistema dels senyals en les conjugacions del verb hebreu segons els gramàtics caraites Abu al-Faraj Harun i l'autor del *Meʿor ha-ʿayin*»]. *Teʿuda* [Tel-Aviv], 7 (1991), p. 249-279.
- KHAN, Geoffrey A. «Abu al-Faraj Harun and the early Karaite grammatical tradition». *Journal of Jewish Studies* [Oxford], 48 (1997), p. 314-334. ❖ Examina dos passatges del ms. II Firk. Ev. Arab. I 4478 de la Biblioteca Nacional Russa de Sant Petersburg. N'aparegué una altra versió en: HORBURY, William [ed.]. *Hebrew Study from Ezra to Ben-Yehuda*. Edimburg: T&T Clark, 1999, p. 186-203: «The Karaite tradition of Hebrew grammatical thought», i també una versió reduïda, sota el títol de «The early Karaite grammatical tradition», en: TARGARONA BORRÁS, Judit; SAENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Jewish studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress, Toledo, July 1998*. Leiden: E. J Brill, 1999, p. 72-80.
- KHAN, Geoffrey; GALLEGO, Maria Ángeles; OLSZOWY-SCHLANGER, Judith. *The Karaite tradition of Hebrew grammatical thought in its classical form: A critical edition and English translation of al-Kitāb al-Kāfi fi al-Luğa al-ʿibrānīyya by ʿAbū al-Faraj Hārūn ibn al-Faraj*. Leiden: Brill, 2003. 2 v. XCII, 524; VIII, 576 p.
- MAMAN, Aharon. «Ha-alef-bet ke-misgeret mnemoteknit le-haršaʿa ha-diqduqit: Mavo le-ḥeleq 3 šel *Al-Muštamil* le-Abu al-Faraj Harun» [«L'alefat com a marc mnemotècnic en l'ensenyament de la gramàtica: La introducció a la Part III del *Muštamil* d'Abu al-Faraj Harun»]. *Mehqarim be-lašon = Language Studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 95-139.
- . «Ha-maqor we-šem ha-peʿula bi-tefifat Abu al-Faraj Harun» [«L'infinitiu i el nom d'acció segons Abu al-Faraj Harun»]. En: BAR-ASHER, Moshe. *Mehqarim ba-lašon ha-ʿivrit u-va-lešonot ha-yehudim mugašim li-Šelomo Morag = Studies in Hebrew and Jewish languages presented to Shelomo Morag*. Jerusalem: The Hebrew University: The Bialik Institute, 1996, p. 119-149. ❖ Exposada detalladament la doctrina d'Abu al-Faraj Harun (Jerusalem, segle XI, caraita) sobre el tema enunciat en el títol.
- . «Seder u-mašmaʿut be-otiyot ha-šores: Ha-ḥeleq ha-ševiʿi min *Kitab al-muštamil* le-Abu al-Farağ Harun» [«Ordre i significació de les lletres radicals: La part setena del *Kitab al-muštamil* d'Abu al-Faraj Harun»]. *Peʿamim* [Jerusalem], 2002, p. 83-95.

- . «Te'oriat ha-*ʿāmal* ba-maḥšava ha-diqduqit šel Abu al-Faraj Harun» [«La teoria del *ʿāmal* ('factor') segons el pensament gramatical d'Abu al-Faraj Harun»]. *Massorot* [Jerusalem], 9-10-11 (1997) [= *Gideon Goldenberg Festschrift*], p. 263-274. ❖ Exposa l'ús que Abu al-Faraj fa del concepte de *factor* de la sintaxi àrab per a explicar certs canvis morfològics de l'hebreu.
- OLSZOWY-SCHLANGER, Judith. «The "Explanation of difficult words" by 'Abu al-Faraj Harun ibn al-Faraj». En: KHAN, Geoffrey [ed.]. *Exegesis and grammar in medieval Karaite texts*. Oxford: Oxford University Press on behalf of the University of Manchester, 2001, p. 179-194.
- POZNANSKI, Samuel. «Aboul-Faradj Haroun ben Al-Faradj, le grammairien de Jérusalem et son Mouschtamil». *Revue des Études Juives* [París], 33 (1896), p. 24-39, 197-219.
- . «Nouveaux renseignements sur Aboul-Faradj Haroun ben Al-Faradj et ses ouvrages». *Revue des Études Juives* [París], 56 (1908), p. 42-69. ❖ Addicions i rectificacions en el vol. 57, p. 159-160 de la mateixa revista.
- ZISLIN, Meir. «Qawwe yesod be-torat ha-šurot šel Abu al-Farağ Harun ha-Yerušalmi» [«Trets principals de la doctrina morfològica d'Abu al-Faraj Harun»]. *Proceedings of the Eleventh World Congress of Jewish Studies*. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1994, secció D, vol. 1, p. 72-76.

2.5. *David ben Abraham al-Fasí*

- SKOSS, Solomon L. «A chapter on permutation in Hebrew from David ben Abraham Al-Fāsī's dictionary *Jāmi' al-alfāz*». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 23 (1932/1933), p. 1-43.
- [ed.]. *The Hebrew-Arabic dictionary of the Bible, known as Kitāb Jāmi' al-alfāz (Agrōn), of David ben Abraham al-Fāsī the Karaite (tenth cent.)*. New Haven: Yale University Press, 1936-1945, 2 v. facsímils. Reedició: Nova York, AMS Press, 1981.

2.6. *David Quimhí*

- BACHER, Wilhelm. «Joseph Kimchi et Abulwalid ibn Ganah». *Revue des Études Juives* [París], 6 (1882), p. 208-221. ❖ Comenta les explicacions gramaticals i lexicogràfiques que David Quimhí atribueix al seu pare, Joseph Quimhí, i a Ibn Janah.
- . «Un abrégé de grammaire hébraïque de Benjamin ben Juda de Rome et le

Pétaḥ Devarai». *Revue des Études Juives* [París], 10 (1885), p. 123-144. Editat com a separata: Berlín: Emil Felber, 1885. ❖ Rebutja l'atribució del *Pétaḥ Devaray* a David Quimhí que féu Abraham de Balmes en el *Miqne Abram*.

BIESENTHAL, J. H. R.; LEBRECHT, F. [ed.]. *Sefer ha-Šorašim: Rabbi Davidis Kimchi Radicum Liber sive Hebraeum Bibliorum Lexicon*. Berlín: G. Bethge, 1847. Reedició facsímil: Jerusalem, 1967. 906 col.

CHOMSKY, William. *David Kimḥi's grammar (Mikhlol) systematically presented and critically annotated*. Nova York: Bloch Publishing Co., per compte de The Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning, 1952. XXXIV, 427 p. ❖ Conté només la traducció anglesa de la gramàtica, però reorganitzant el contingut de l'original hebreu segons l'ordre i la terminologia de les gramàtiques modernes.

NETZER, Nissan. «Terumato šel rabbi David Qimḥi le-fitron millim yeḥida'iyot šoreš 'al pi lešon ḥaḳamim» [«L'aportació de rabí David Quimhí a una interpretació dels *hàpax legomena* radicals amb referència a l'hebreu misnaic»]. *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 59 (1988), p. 1-11 de la part hebrea.

—. «Terumato šel rabbi David Qimḥi le-fitron millim yeḥida'iyot be-šura o be-šimmuš le-orah šel lešon ḥaḳamim». [«L'aportació de rabí David Quimhí a la interpretació dels *hàpax legomena* bíblics, morfològics o sintàctics, a la llum de l'hebreu misnaic»]. En: DISHON, Judith; HAZAN, Ephraim [ed.]. *Mehqarim be-sifrut 'am Israel u-ve-tarbut Teman = Studies in Hebrew literature and Yemenite culture. Jubilee volume presented to Yehuda Ratzaby*. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1990/1991, p. 35-44.

RITTENGER, I. *Sefer Mikhlol: Rabbi Davidis Kimchi radicum liber sive hebraeum bibliorum lexicon cum animadversionibus Eliae Livita*. Lyck, 1862. Reedició facsímil: Jerusalem, 1966.

2.7. *Deixebles de Menahem i Dunaix*

BENAVENTE ROBLES, Santiago [ed.]. *Tesubot de los discípulos de Menahem contra Dunas ben Labrat*. Granada: Universidad de Granada: Universidad Pontificia de Salamanca, 1986. XLVII, 110, 59 p. ❖ Edició del text hebreu i traducció castellana revisades i completades per Ángel Sáenz-Badillos.

KAUFMANN, David. «Die Schüler Menachem's und Dunasch's im Streite über קמח כמשמעו». *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 41 (1887), p. 297-301.

2.8. *Dunaix ben Labrat*

ALLONY, Neḥemya. «Mi-lešono šel Dunaš ben Labrat». *Lešonenu* [Jerusalem], 15 (1947), p. 161-172.

PORGES, N. «Über die Echtheit der dem Dūnasch b. Labrât zugeschriebenen Kritik gegen Saadja». En: BRANN, M.; ROSENTHAL, F. [ed.]. *Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann*. Breslau: Schles, Verlags-Anstalt v. S. Schottlaender, 1900, p. 245-259. ❖ Rebutja l'atribució d'aquest text crític a Dunaix ben Labrat.

SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA BORRÁS, Judit. *Gramáticos hebreos de Al-Andalus (siglos X-XII): Filología y Biblia*. Còrdova: Ediciones El Almen-dro, 1988, p. 39-63.

—. «Sobre el autor de las Těšbot 'al Sě'adyah». *Exile and Diaspora: Studies in the history of the Jewish people presented to professor Haim Beinart*. Jerusalem; Madrid: Ben-Zvi Institute, The Hebrew University: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1991, p. 26-43. ❖ Considera que aquest text pot ser d'algun deixeble de Dunaix o que aquest hagi començat a redactar-ne les primeres notes.

—. *Těšbot de Dunaš ben Labrat*. Granada: Universidad de Granada: Universi-dad Pontificia de Salamanca, 1980. XI, 163, 124 p. ❖ Edició crítica del text hebreu i traducció castellana anotada.

YELLIN, David. «Hit'abbequt Dunaš ben Labrat» [«La lluita de Dunaix ben La-brat»]. En: *Sefer zikkaron le-Ašer Gulak we-li-Šemu'el Klein* [Títol anglès: *Studies in memory of Asher Gulak and Samuel Klein*]. Jerusalem: The He-brew University Press Association, 1942, p. 105-114.

2.9. *Hay Gaon*

ABRAMSON, Shraga. «Min *Kitab al-hawi* (*Sefer ha-me'asef*) le-rav Hay Ga'on». *Lešonenu* [Jerusalem], 41 (1976/1977), p. 108-116. ❖ Edita dos fulls d'a-questa obra de Hay Gaon.

MAMAN, Aharon. «Le-darko šel rav Hay Ga'on be-millono *Kitab al-Hawi*» [«El mètode de rabí Hay Gaon en el seu diccionari *Kitab al-hawi*»]. En: SHAR-VIT, Simon [ed.]. *Mehqarim ba-lašon ha-ivrit ha-atiqa we-ha-ḥadaša mu-gašim le-M. Š. Kaddari = Studies in ancient and modern Hebrew in honor of M. Z. Kaddari*. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1999, p. 235-249. ❖ Aquesta obra és anomenada *Sefer ha-kolel* o *Sefer ha-me'asef* en hebreu.

2.10. *Immanuel de Roma*

YARDEN, Dov. *Lešon Maḥbarot šel Immanu'el ha-Romi* [Títol anglès: *The language of the Machbarot of Immanuel Haromi*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1954. [Tesi doctoral]

2.11. *Isaac ibn Barun*

BACHER, Wilhelm. «Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abû Ibrahim Ibn Barûn». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlin], 14 (1894), p. 223-249.

BECKER, Dan. «Ha-meqorot ha-ʿaraviyyim le-ḥašwaʿot šel Yišḥaq ben Barun ben ha-diqduq ha-ʿivri le-diqduq ha-ʿaravi» [«Les fonts aràbigues de les comparacions gramaticals d'Isaac ibn Barun entre l'hebreu i l'àrab»]. *Mehqarim be-lašon = Language Studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 183-201.

—. «*Muhtašar ʿal-ʿayin*: Ha-maqor ha-ʿaravi ha-ʿiqqari le-ḥašwaʿot ha-millim be-*Kitab al-muʿazana* le-Yišḥaq ben Barun» [«*Muhtašar ʿal-ʿayin*: Principal font aràbiga per a la comparació de mots en el *Kitab al-muʿazana* d'Isaac ibn Barun»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 62 (1999), p. 125-135. ❖ Segons l'autor, aquesta font és sobretot l'obra *Muhtašar ʿal-ʿayin* del gramàtic andalusí al-Zubaydi (segle X), que és un resum del *Kitab ʿal-ʿayin* d'al-Halil (segle VIII).

EPENSTEIN, S. «Ishak ibn Baroun et ses comparaisons de l'hébreu avec l'arabe». *Revue des Études Juives* (París), 41 (1900), p. 233-249; 42 (1901), p. 76-102. ❖ Presenta i comenta àmpliament l'edició de l'obra *Llibre de comparació de la llengua hebraica amb la llengua aràbiga* d'Isaac ibn Barun, feta a cura de P. de Kokowzoff (Sant Petersburg, 1889-1893), segons un manuscrit de la Biblioteca Imperial de Sant Petersburg [amb un estudi en rus]. Cf. DERENBOURG, Joseph, *Revue des Études Juives* (París) 33 (1896), p. 223-249.

WECHTER, Pinchas. *Ibn Barun's Arabic works on Hebrew grammar and lexicography*. Filadèlfia: Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning, 1964, XVI, 235 p.

—. «Ibn Barun's contribution to comparative Hebrew philology». *Journal of the American Oriental Society* [New Haven], 61 (1941), p. 172-187.

2.12. *Jacob ben Meïr Tam*

ENGLANDER, Henry. «Rabbenu Jacob ben Meïr Tam as grammarian». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 15 (1940), p. 485-495.

2.13. *Jonàs ibn Janah*

BACHER, Wilhelm. «Etymologisierende Worterklärungen bei Abulwalîd Merwân Ibn Ganâh». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlín], 5 (1885), p. 202-211.

—. *Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abulwalîd Merwân Ibn - anâh*. Viena: C. Gerold, 1884, 80 p. Reedició facsímil: BACHER, Wilhelm. *Vier Abhandlungen über Abulwalîd ibn Ganâh, ca. 990-1050*. Amsterdam: Philo Press, 1970.

—. *Die hebräisch-neuhebräische und hebräisch-aramäische Sprachvergleichung des Abulwalîd Merwân Ibn Ğanâh*. Viena: C. Gerold, 1885, 40 p. Reeditat en: BACHER, Wilhelm. *Vier Abhandlungen über Abulwalîd ibn Ganâh, ca. 990-1050*. Amsterdam: Philo Press, 1970.

— [ed.]. *Sefer ha-šorašim. Wurzelwörterbuch der hebräische Sprache von Abulwalîd Merwân Ibn Ganâh (R. Jona). Aus dem Arabischen in's Hebräische übersetzt von Jehuda Ibn Tibbon*. Berlín, 1893-1896. XLII, 597 p. Reedició: Jerusalem, 1966. ❖ Publicat originalment en forma de quatre quaderns. L'original àrab, *Kitâb al-'uṣul*, fou publicat per Adolf Neubauer el 1875.

BECKER, Dan. «Li-meqorotaw ha-ʿaraviyyim šel R.Yona ibn Ğanaḥ» [«Sobre les fonts àrbigues de rabí Jonàs ibn Janah»]. *Teʿuda* [Tel-Aviv], 9 (1995) [= *Studies in Hebrew language in memory of Eliezer Rubinstein*], p. 143-168.

—. «Linguistic rules and definitions in Ibn Janah's *Kitâb al-Lumaʿ (Sefer ha-Riqmah)* copied from the Arab grammarians». *Jewish Quarterly Review* [Fildelfia], 86 (1995-1996), p. 275-298.

—. «Yona ibn Ğanaḥ u-teluto ba-medaqdeqim ha-ʿaraviyyim» [«La dependència de Jonàs ibn Janah dels gramàtics àrabs»], *Lešonenu* [Jerusalem], 57 (1992/1993), p. 137-145.

BUSI, Giulio. «Materiali per una storia della filologia e dell'esegesi ebraica: Abû'l-Walid Marwan ibn Ganah». *Istituto Universitario Orientale: Annali* [Nàpols], 46 (1986), p. 167-195.

COFFIN, Edna Amir. «Ibn Janah's *Kitab al-Luma*: A critique of medieval grammatical tradition». University of Michigan, 1983. [Tesi doctoral]

—. «Ibn Janah's *Kitab al-Luma*: An integration of medieval grammatical ap-

- proaches». En: ORLIN, Louis L. [et al.] [ed.]. *Michigan Oriental Studies in honor of George G. Cameron*. Ann Arbor: University of Michigan, Department of Near Eastern Studies, 1976, p. 65-79.
- DEMICHELI, Maria Sita. «La racine hébraïque d'après le grammairien Abū'l-Walid Marwān ibn Ġanāḥ (XIe siècle)». *Henoah* [Torí], 18 (1996), p. 177-195.
- DERENBOURG, Joseph. *Le livre des parterres fleuris: Grammaire hébraïque en arabe d'Aboul-Walid Merwan ibn Djanah de Cordoue*. Paris: F. Vieweg, 1886. LXIV, 388 p. ❖ El nom àrab d'aquesta obra és *Kitab al-Luma'* (conegut en hebreu per *Sefer ha-riqma*), i és una de les dues parts en què es dividia el *Kitāb al-Tanqīḥ* (conegut en hebreu per *Sefer ha-diqduq*) de Jonàs ibn Janaḥ. La traducció hebrea de Judà ibn Tibon fou publicada per M. Wilensky.
- ELDAR, Ilan. «Le-toledot ha-maḥloqet ha-diqduqit ben Ibn Janaḥ li-Šemuel ha-Nagid be-ʿiqevot giluyaw šel qeṭa' mi-*Sefer ha-haqlama* le-Ibn Janaḥ» [«Noves dades per a la història de la disputa gramatical entre Ibn Janaḥ i Samuel ha-Naguid com a conseqüència de la troballa d'un fragment del *Sefer ha-haqlama* d'Ibn Janaḥ»]. En: BAR-ASHER, Moshe. *Mehqarim ba-lašon ha-ʿivrit u-va-lešonot ha-yehudim mugašim li-Šelomo Morag* [Títol anglès: *Studies in Hebrew and Jewish languages presented to Shelomo Morag*]. Jerusalem: The Hebrew University; The Bialik Institute, 1996, p. 41-61. ❖ *Sefer ha-haqlama* és la traducció hebrea del *Kitāb al-tašwīr*.
- HERZOG, David. «Die Wortvertauschungen im *Kitāb al-Luma'* des Abulwalid ibn Merwān Ganāḥ und in den Schriften Abraham ibn Esras». *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 53 (1909), p. 709-719; 54 (1910), p. 82-102. ❖ Hi ha una nota de W. Bacher a propòsit d'aquest article en el vol. 55 (1911), p. 233-240 de la mateixa revista.
- MUNK, Solomon. «Notice sur Abou'l Walid Merwan ibn Djanaḥ et sur quelques autres grammairiens hébreux du Xe et du XIe siècles, suivi de l'introduction du *Kitab al-Luma'* d'ibn Djanaḥ en arabe avec une traduction française». *Journal Asiatique* [París], 1850.1, p. 297-337; 1850.2, p. 5-20, 201-247, 353-427; 1851.1, p. 85-93.
- NETZER, Nissan. «Qevi'at šorašim miqra'iyim 'al pi lešon ḥaḳamim: Le darko šel R. Yona ibn Janaḥ» [«La determinació d'arrels bíbliques per mitjà de l'hebreu misnaic: El mètode de rabí Jonàs ibn Janaḥ»]. En: KADDARI, M.Z.; SHARVIT, S. [ed.]. *Mehqarim ba-lašon ha-ʿivrit u-va-sifrut ha-talmudit mugašim le-zikro šel Dr. Menahem Morešet* [títol anglès: *Studies in the Hebrew language and the talmudic literature dedicated to the memory of Dr. Menahem Moreshet*]. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1989, p. 125-133.

- NEUBAUER, Adolf [ed.]. *Kitāb al-Usūl. The Book of Hebrew roots, by Abu 'L-Walid Marwān ibn Janah, otherwise called Rabbi Yōnāh. Now first edited, with an appendix, containing extracts from other Hebrew-Arabic dictionaries.* Oxford: Clarendon Press, 1875. VIII, 808 p. Reedició facsímil: Amsterdam, Philo Press, 1968 (inclou les correccions de W. Bacher). ❖ Edició del text àrab. El nom d'aquesta obra en àrab és *Kitāb al-'uṣul*. A propòsit d'aquesta edició, vegeu: BACHER, Wilhelm. «Berichtigungen zur Neubauer'schen Ausgabe des *Kitāb-al-usūb*», *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 38 (1884), p. 620-629; ídem, «Weitere Berichtigungen zur Neubauer'schen Ausgabe des *Kitāb-al-usūb*», íbidem, 42 (1888), p. 307-310. Cf., així mateix, la ressenya de David KAUFMANN en: *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 22 (1873), p. 379-384 i 431-432; i les modificacions suggerides per Yehuda RATZABY en: *Lešonenu*, 30 (1965/1966), p. 273-295. La traducció hebrea de Judà ibn Tibon, *Sefer ha-šorašim*, fou publicada per Wilhelm Bacher.
- RATZABY, Yehuda. «Mašma'uyyot lamed ha-šimuš be-*Sefer ha-riqma* u-meqorotehen» [«Els diversos sentits de la lletra lamed com a preposició prefixada en el *Sefer ha-riqma* i llur origen»]. *Sefer Baruk ben Yehuda*. Tel-Aviv, 1980/1981, p. 413-425.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA BORRÁS, Judit. *Gramáticos hebreos de Al-Andalus (siglos X-XII): Filología y Biblia*. Còrdova: Ediciones El Almenadro, 1988, p. 109-147.
- WILENSKY, Michael [ed.]. *Sefer ha-riqma le-R. Yehuda ibn Janah be-targumo ha-ivri šel R. Yehuda ibn Tibbon*. Edició revisada per D. Téné i Z. Ben-Hayyim. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language, 1964. XVI, 736 p. ❖ L'original àrab fou publicat per Joseph Derenbourg.

2.14. *Josep ben Nóah*

- KHAN, Geoffrey. «Biblical exegesis and grammatical theory in the Karaite tradition». En: Ídem [ed.]. *Exegesis and grammar in medieval Karaite texts*. Oxford: Oxford University Press on behalf of the University of Manchester, 2001, p. 127-149.
- . *Early Karaite grammatical texts*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2000. X, 357 p. ❖ Textos editats i traduïts per G. Khan.
- . «The book of Hebrew grammar by the Karaite Joseph ben Noah». *Journal of Semitic Studies* [Oxford], 43 (1998), p. 265-286.
- . *The early Karaite tradition of Hebrew grammatical thought, including a criti-*

- cal edition, translation and analysis of the Diqduq of 'Abū Ya'qūb Yūsuf ibn Nūh on the Hagiographa*. Leiden: Brill, 2000. XII, 581 p. ❖ És un comentari gramatical sobre la Bíblia. L'edició inclou una anàlisi detallada de l'obra gramatical dels caraites.
- «Torat ha-šurot ba-sefer ha-diqduq le-Yosef ben Noaḥ ha-Qara'i» [«La morfologia en la gramàtica del caraita Josep ben Nóah». *Mehqarim be-lašon* = *Language Studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 77-94. ❖ Presenta la doctrina morfològica d'aquest mestre caraita, que visqué a Jerusalem en els segles X-XI, la qual té algun paral·lisme amb la de Seadyà Gaon.

2.15. *Jucef Caspi*

- ASLANOV, Cyril. «De la lexicographie hébraïque à la sémantique générale: la pensée sémantique de Caspi d'après le *Sefer Šaršot ha-Kesef*». *Helmantica* [Salamanca], 51, núm. 154 (2000), p. 75-120.
- «How much Arabic did Joseph Caspi know?». *Aleph: Historical Studies in Science and Judaism* [Jerusalem], 2 (2002), p. 259-269.
- *Le provençal des Juifs et l'hébreu en Provence: Le dictionnaire Šaršot ha-Kesef de Joseph Caspi*. París; Lovaina: Peeters, 2001. 232 p. ❖ Tracta dels mots en vulgar (occitans) que apareixen en aquesta obra de Jucef Caspi i descriu les doctrines lexicogràfiques i semàntiques d'aquest autor.
- DIMANT, Isaiah. *Exegesis, philosophy and language in the writing of Josep Ibn Caspi*. Los Angeles: University of California, 1979. [Tesi doctoral]. ❖ Les p. 66-101 tracten de les doctrines gramaticals de Jucef Caspi i llurs aplicacions exegetiques.
- FINKELSCHERER, Bruno. *Die Sprachwissenschaft des Josef Ibn Kaspi*. Göttingen, 1930. 132 p. ❖ Presenta la morfologia, la sintaxi i la lexicografia de la llengua hebrea segons que es dedueix de l'ús que en fa Jucef Caspi en les seves obres.
- LAST, Isaac. «Sharshoth Kesef, the Hebrew dictionary of roots, by Joseph Ibn Kaspi». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 19 (Old series) (1907), p. 651-687. ❖ N'edita alguns fragments.

2.16. *Jucef Quimbi*

- BACHER, Wilhelm. «Moïse ha-Naqdan, glossateur de la grammaire de Joseph Kimhi». *Revue des Études Juives* [París], 12 (1886), p. 73-79.

- [ed.]. *Sefer zikkaron le-rabbi Yosef ben rabbi Yiṣḥaq ben Qimḥi* [Títol alemany: *Sepher Sikkaron, Grammatik der hebräischen Sprache von R. Joseph Kimchi. Zum ersten Male herausgegeben*]. Berlín: Verein Mekize Nirdamim, 1888. xvii, 76 p.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA, Judit. «Aspectos del *Sefer ha-Galuy* de Yosef Quimḥi». *Sefarad* [Madrid], 52 (1992) [= *Homenaje al Prof. Dr D. Fernando Díaz Esteban*], p. 217-226. ❖ Presenten el contingut d'aquesta obra de tema gramatical que es troba en el ms. Vaticà 402.

2.17. *Judà Hadassi*

- BACHER, Wilhelm. «Jehuda Hadassi Hermeneutik und Grammatik». *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 40 (1896), p. 14-32, 68-84 i 109-126.

2.18. *Judà Hayyuj*

- BASAL, Nasir. *Kitab al-nutaf le-R-Yehudà Hayyuj: Mahadura biqorati* [*El Kitab al-nutaf de R. Judà Hayyuj: Edició crítica*]. Tel-Aviv: Tel-Aviv University, 2001. xiv, 343 p. ❖ És sobretot un comentari filològic sobre els vuit llibres dels profetes, no traduït mai a l'hebreu.
- «*Kitab al-nutaf we-ḥašlamat torat ha-diqduq šel Yehuda Hayyuj*» [«*El Kitab al-nutaf* com a complement de les idees gramaticals de rabí Judà Hayyuj»]. *Te'uda* [Tel-Aviv], 9 (1995) [= *Studies in Hebrew language in memory of Eliezer Rubinstein*], p. 131-142.
- «The concept of compensation (ʿiwad/taʿwid) as used by Yehuda Hayyuj in comparison with Sibawayhi». *Journal of Semitic Studies* [Oxford], 44 (1999), p. 227-243.
- *Torato ha-diqduqit šel rabbi Yehuda Hayyuj* [«*La doctrina gramatical de rabí Judà Hayyuj*»]. Bar-Ilan University, 1991/1992. [Tesi doctoral]
- «*Zikre taḥbir be-Kitab al-nutaf le-rabbi Yehuda Hayyuj ke-mifgaš tarbuti ʿaravi-ʿivri*» [«Reminiscències sintàctiques en el *Kitab al-nutaf* de rabí Judà Hayyuj com a punt de trobada cultural hebraicoàrab»]. En: TOBI, Joseph; AVISHUR, Isaac [ed.]. *Ben ʿEver le-ʿArav: ha-magaʿim ben ha-sifrut ha-ʿaravit le-ven ha-sifrut ha-yehudit bi-yeme ha-benayim u-va-zeman he-ḥadaš* [«Entre Erev i Arav: Contactes entre la literatura aràbiga i la literatura jueva a l'edat mitjana i a l'època actual»]. Tel-Aviv: Afikim, 1998, p. 95-111.

- BEN-ḤAYYIM, Zeev. «Le-‘inyan kelale ha-šewa’ šel rabbi Yehuda Ḥayyuj» [«Sobre la qüestió de les regles del xevà en Judà Hayyuj»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 20 (1955/1956), p. 135-138.
- DOTAN, Aron. «Balšanut u-valšanut mašwa bi-yeme ha-benayim: ‘Iyyun be-sugiyya mi-mišnato šel Yehuda Ḥayyuj» [«Lingüística i lingüística comparativa a l’edat mitjana: Anàlisi d’un tema de la doctrina gramatical de Judà Hayyuj», *Te‘uda* [Tel-Aviv], 9 (1995) [= *Studies in Hebrew language in memory of Eliezer Rubinstein*], p. 117-130. ❖ Exposa el tractament que fa Hayyuj dels verbs II y-w.
- ELDAR, Ilan. «Ha-maqor ha-‘aravi šel ha-tosafot le-Kitāb al-tanqīṭ (= *Sefer ha-niqqud*) li-Yhuda Ḥayyuj» [«L’original aràbic de les addicions al *Kitāb al-tanqīṭ* (= *Sefer ha-niqqud*) de Judà Hayyuj»]. *Mehqarim be-lašon = Language Studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 141-181. ❖ Edita el text judeoaràbic de tres capítols del llibre de Hayyuj (trobat per Ilan Eldar) que només es coneixien per la traducció hebrea d’Abraham ibn Ezra. En realitat, aquests textos addicionals són afegiments fets per un autor anònim.
- . «Mišnato ha-diḡduqit šel R. Yehuda Ḥayyuj» [«La doctrina gramatical de R. Judà Ḥayyuj»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 54 (1990), p. 169-181. ❖ Tracta de quatre conceptes del seu pensament gramatical: formes latents, formes actuals, quiescència i arrels triliterals.
- KAPLAN, Roger Jay. «Derivational processes: Underlying forms and analogies in Hayyuj’s linguistic works». *AJSreview* [Waltham, Mass.], 20 (1995), p. 313-332.
- KINBERG, Naphtali. «Tefisato ha-taḥbirit šel R. Yehuda Ḥayyuj» [«El concepte de sintaxi en Judà Hayyuj»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 52 (1988), p. 144-156.
- NUTT, John W. [ed.]. *Two treatises on verbs containing feeble and double letters by R. Jehuda Hayug of Fez, translated into Hebrew from the original Arabic by R. Moses Gikatilia of Cordova; to which is added the treatise on punctuation by the same author translated by Aben Ezra*. Londres; Berlín: Asher & Co., 1870. 132, xv, XIII p. ❖ Edició del text hebreu (més el text àrab del breu tractat sobre la puntuació) acompanyats d’una traducció anglesa. N’hi ha una reedició facsímil, feta a Jerusalem l’any 1968, però sense la traducció anglesa. Cf. POZNANSKI, Samuel. «Die Zusätze in der Nutt’schen Ausgabe der Schriften Hajjug’s». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlín], 15 (1895), p. 133-137. Morris Jastrow publicà els originals àrabs d’aquests dos tractats sota el títol anglès de *The weak and geminative verbs in Hebrew by Abū Zakariyyā Yahyā ibn Dāwud of Fez, known as Ḥayyug*. Leiden, E. J. Brill, 1897. Sobre aquesta edició de Jastrow, vegeu: BACHER,

- Wilhelm. «Notes on Prof. Jastrow's Edition of Hayyûğ». *The Jewish Quarterly Review (Old Series)* [Filadèlfia], 11 (1899), p. 504-514.
- PERITZ, M. «Ein Bruchstück aus J'hudah Hajjuğ's arabischem Werke über die hebräischen Zeitwörter mit schwachen Stammlauten». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaften* [Berlín], 13 (1893), p. 169-222.
- POZNANSKI, Samuel. «Die Zusätze in der Nutt'schen Ausgabe der Schriften Hajjuğ's». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlín], 15 (1895), p. 133-137.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA BORRÁS, Judit. *Gramáticos hebreos de Al-Andalus (siglos X-XII): Filología y Biblia*. Còrdova: Ediciones El Almen-dro, 1988, p. 95-108.
- SIVAN, Daniel. «Biblical Hebrew roots and quiescents according to Judah Hayyuj's grammatical works». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 60 (1989), p. 115-127.
- . «Hayyuj haya hogeh qamaş sefardi» [«Hayyuj pronunciava el qàmets sefàrdic»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 53 (1988/1989), p. 90-92.

2.19. Judà ibn Balam

- ABRAMSON, Shraga. «Sefer ha-taynis (ha-şimmud) le-rav Yehuda ben Bal'am» [«El Llibre dels homònims de rabí Judà ibn Balam»]. En: LIEBERMAN, Saul [et al.] [ed.]. *Sefer Hanokh Yalon. Qoveş ma'amarim*. Jerusalem: Kirjath Sepher, 1963, p. 51-149.
- ALLONY, Neḥemya. «Šeloša qeṭa'im ḥadaşim me-ḥibbure ibn Bal'am» [«Tres nous fragments d'escrits d'Ibn Balam»]. *Bet Miqra* [Jerusalem], 20-21 (1964), p. 87-122.
- PERETZ, Ma'aravi. «Ha-ṭippul be-millim yeḥida'iyot be-şoraşan be-feruše R. Yehuda ibn Bal'am» [«El tractament dels hàpaxs en els comentaris de Judà ibn Balam»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 45 (1980/1981), p. 213-232. Hi ha una correcció en el vol. 46 (1982/1982), p. 159.
- . *Parşanuto ha-filologit šel R. Yehuda ibn Bal'am*. Ramat-Gan: Bar-Ilan University, 1978. [Tesi doctoral]
- POZNANSKI, Samuel. «Hebräisch-arabische Sprachvergleichung bei Jehuda Ibn Bal'am». *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 70 (1916), p. 449-476.
- . «L'original arabe du traité des verbes dénominatifs de Juda ibn Bal'am». *Revue des Études Juives* [París], 51 (1906), p. 152-153.
- . «Un fragment de l'original arabe du traité sur les verbes dénominatifs de

Juda ibn Bal'am». *Revue des Études Juives* [París], 36 (1898), p. 298-301.

2.20. *Levi ben Guerson*

YOEL, Yonatan. *Tahbir Sefer millhamot ha-Šem le-R. Lewi ben Geršom* [Títol anglès: *The syntax of R. Levi b. Gershom's Milhamot Hashem*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1972. [Tesi doctoral]

2.21. *Maimònides*

BACHER, Wilhelm. *Zum sprachlichen Charakter des Mischne Thora*. Leipzig: G. Fock, 1914. 26 p. ❖ Separata del volum II, p. 131-197, de l'edició de les obres de Maimònides publicades en alemany per la Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums.

FINK, F. David. *The Hebrew grammar of Maimonides*. Yale University, 1980. 167 p. [Tesi doctoral]

ZEIDMANN, Y. A. «Al lešono šel ha-RaMBaM» [«Sobre la llengua de rabí Moïssès ben Maimon»]. *Lešonenu la-Am* [Jerusalem], 6 (1955), p. 3-10.

2.22. *Menahem ben Saruc*

ELWOLDE, John F. «The *Mahberet* of Menahem: Proposals for a lexicographic theory, with sample translation and notes». En: DAVIES, John [et al.] [ed.]. *Words Remembered: Essays in honour of John F. A. Sawyer*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1995, p. 462-479.

KAUFMANN, David. «Das Wörterbuch Menachem ibn Saruk's nach Codex Bern 200». *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 40 (1886), p. 367-409.

SÁENZ-BADILLOS, Ángel. [ed.] *Menahem ben Saruq: Mahberet*. A cura d'Ángel Sáenz-Badillos. Granada: Universidad de Granada: Universidad Pontificia de Salamanca, 1986. 143, 404* p.

—. «En torno al *Mahberet* de Menahem ben Saruq». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 25 (1976), p. 11-50. ❖ Inclou la traducció castellana de la introducció escrita per Menahem ben Saruc.

SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA BORRÁS, Judit. *Gramáticos hebreos de*

Al-Andalus (siglos X-XII): Filología y Biblia. Còrdova: Ediciones El Almen-dro, 1988, p. 23-38.

2.23. *Moisès ibn Xicatella [o Gicatella]*

ALLONY, Neḥemya. «Šeride sefer 'al lašon zaḳar we-lašon neqeva... le-rabbi Moše ha-Kohengibn Ğiqatila» [«Fragments del llibre sobre el masculí i el femení... de R. Moisès ha-Kohen ibn Xicatella»]. *Sinai* [Jerusalem], 23 (1948/1949), p. 34-67, 138-147.

POZNANSKI, Samuel. *Mose b. Samuel Hakkohen Ibn Chiquitilla, nebst den Fragmenten seiner Schriften. Ein Beitrag zur Geschichte der Bibelexegese und der hebräischen Sprachwissenschaft im Mittelalter*. Leipzig. J. C. Hinrichs, 1895. VIII, 199 p.

2.24. *Mossé ben Nahman*

CHARLAP, Luba. «Hašqafot ha-rišonim 'al hitpateḥut ha-ivrit ha-miqra'it» [«Alguns conceptes que els antics tenien de l'evolució de l'hebreu bíblic»]. *Lešonenu la-Am* [Jerusalem], 49 (1997/1998), p. 38-40. ❖ Breus remarques sobre el concepte que Mossé ben Nahman tenia de l'hebreu bíblic segons que es dedueix del seu comentari sobre Gn 45,12 i Ex 30,13.

HAZAN, Ephraim. «Qawwim aḥadim li-lešono šel RaMBaN vi-ferušo la-Tora: Le-darḳe ha-šibbuš we-šilluve ha-meqorot bi-ḳetivato» [«Alguns aspectes de la llengua de Mossé ben Nahman en el seu comentari sobre el Pentateuc: Mètodes d'inserció i de connexió de fonts en la seva escriptura»]. *Mehqere morašatenu* [Rehovot], 1 (1998/1999), p. 163-174.

MORESHET, Menachem. «Ha-RaMBaN ke-balšan 'al pi perušo la Tora» [«Rabí Mossé ben Nahman com a lingüista segons el seu comentari sobre el Pentateuc»]. *Sinai* [Jerusalem], 60 (1966), p. 193-210. ❖ Extreu del comentari totes les observacions lingüístiques que conté.

SARFATTI, Gad Ben-Ami. «Ma'amad ha-ivrit bi-yeme ha-avot le-da'at ha-RaMBaN» [«La situació de l'hebreu a l'època dels patriarques segons R. Mossé ben Nahman»]. En: SHARVIT, Simon [ed.]. *Mehqarim ba-lašon ha-ivrit ha-atiqa we-ha-ḥadaša mugašim le-M. Š. Kaddari* [Títol anglès: *Studies in ancient and modern Hebrew in honor of M. Z. Kaddari*]. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1999, p. 277-283.

2.25. *Mossé Quimhí*

BACHER, Wilhelm. «Une version abrégée de la grammaire de Moïse Kimhi». *Revue des Études Juives* [París], 21 (1890), p. 281-285. ❖ Es refereix a un manuscrit del primer terç del segle XIII que conté la gramàtica hebrea de Mossé Quimhí. Segons Bacher, aquest text podria ser una primera redacció o un esborrany de la dita gramàtica, ja que la versió impresa és força diferent i deu representar una redacció posterior.

CASTELLI, David. «Le Séfer Sékhel Tob: Abrégé de grammaire hébraïque de Moïse Qimhi». *Revue des Études Juives* [París], 28 (1894), p. 212-227; 29 (1894), p. 100-110. ❖ Confirma l'autenticitat de l'atribució a Mossé Quimhí i edita el text d'aquest llibre que es troba en el Ms Florència [Biblioteca Medicea-Laurenziana] 121.

ELDAR, Ilan. «*Mahalaḳ ševile ha-da'at le-Mošé Qimhi (me'a 12) we-ha-ṭeqniqa ha-analiṭit šel ha-paradigma ha-diqduqit*» [«El llibre *Mahalaḳ ševile ha-da'at* de Mossé Quimhí (segle XII) i la tècnica analítica del paradigma gramatical»]. *Massorot* [Jerusalem], 9-10-11 (1997) (= *Gideon Goldenberg Festschrift*), p. 193-207. ❖ Posa en relleu la influència de les gramàtiques llatines en la presentació que fa Mossé Quimhí de les inflexions verbals de l'hebreu.

SERMONETA, Giuseppe. «Il *Libro delle forme verbali*, compendio volgare del *Mahalakh seville ha-daath* di Moseh ben Josef Qimchi». En: CARPI, Daniel [et al.] [ed.]. *Scritti in memoria di Leone Carpi: Saggi sull'ebraismo italiano*. Jerusalem; Milà: Fondazione Sally Mayer: Scuola Superiore di Studi Ebraici, 1967, p. 59-100.

2.26. *Natan ben Yehiel*

BUBER, Salomon. «Einleitung und Ergänzungen zum Aruch von Rabbi Samuel ben Jacob G'ama (lebte im 12. Jahrhundert)». En: *Jubelschrift zum siebenzigsten Geburtstag des Prof. Dr. H. Graetz*. Breslau: S. Schottlaender, 1887, p. 1-47 de la part hebrea. ❖ Malgrat el títol alemany, l'article és totalment en hebreu. Presenta i edita la introducció i el lèxic complementari afegits per Samuel ben Jacob Jama (segle XII) a un exemplar del *Aruk* copiat per ell. L'edició és feta segons dos ms. de la Biblioteca Palatina de Parma (De Rossi 140 i 180 = Parm. 3011 i 3012).

KOHUT, Alexander [ed.]. *Aruk: Aruch completum sive lexicon vocabula et res quae in libris targumicis, talmudicis et midraschicis continentur, explicans*.

Viena: Hebräischer Verlag Menorah, 1926. 8 v. ❖ El volum 8 conté una llista de les fonts utilitzades per Natan ben Yehiel, mots estrangers, correccions i aclariments.

KRAUSS, Samuel. *Additamenta ad librum Aruch completum Alexandri Kobut*.

Viena: The Alexander Kohut Memorial Foundation, 1937, x, 438 p.

TAUBES, H. Ş. «Sefer ha-ʿAruḵ šel rabbi Natan mi-Romi we-ha-ʿAruḵ ha-qadmon šel rav Şemaḥ bar Paltoi Gaʿon» [«El llibre ʿAruḵ de rabí Natan de Roma i l'antic ʿAruḵ de Semah bar Paltoi Gaon»]. En: *Scritti in memoria di Sally Mayer, 1875-1953*. Jerusalem, 1956, p. 126-141.

2.27. *Profiat Duran*

ASLANOFF, Cyril. «La réflexion linguistique hébraïque dans l'horizon intellectuel de l'Occident médiéval: Essai de comparaison des traités de grammaire hébraïque et provençale dans la perspective de l'histoire des doctrines grammaticales». *Revue des Études Juives* [París], 155 (1996), p. 5-32. ❖ Punts de contacte entre les gramàtiques provençals i hebrees, prenent com a referència per a aquestes darreres el *Maʿase Efod* de Profiat Duran i el *Miqne Abram* [anomenat *Peculium Abrae* en llatí] d'Abraham ben Meïr de Balmes. Publicat posteriorment en: *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* [París], 94 (1999), p. 1-30.

FRIEDLÄNDER, Jonathan; KOHN, Jakob [ed.]. *Maase Efod: Einleitung in das Studium und Grammatik der hebräischen Sprache von Profiat Duran*. Viena: J. Holzwarth, 1865. VIII, 248 i 49 p. ❖ «Gramàtica escrita per Yishaq ben Moşe, dit Profiat Duran ha-Leví, del regne de Catalunya, l'any 5163 (= 1403)», subtítol hebreu dels editors al capdavant de la gramàtica. Aquesta edició conté també diverses lletres i textos breus de Profiat Duran. Una nova edició, amb notes, de la important introducció amb què Profiat Duran encapçalà aquesta gramàtica ha estat publicada per Dov Rappel en: *Sinai* [Jerusalem], 100 (1986/1987), p. 749-795.

HALKIN, A. S. «The medieval attitude toward Hebrew». En: ALTMANN, A. [ed.]. *Biblical and Other Studies*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963, p. 233-248. ❖ Nombroses referències a les idees de Profiat Duran sobre l'hebreu.

KLIJNSMIT, Anthony J. «Stand-still or innovation?». *Helmántica* [Salamanca], 49, 148-149 (1998), p. 39-71. ❖ Tracta bàsicament de l'obra gramatical d'Abraham de Balmes, tot presentant primer diversos aspectes de la gramàtica de Profiat Duran.

2.28. *Seadyà Gaon*

- ALLONY, Neḥemya [ed.]. «*Ha-Egron: Kitāb ʿuṣul al-šīʿr al-ʿibrānī*», *meʿet Seʿadya Gaʿon*. Edició crítica, amb introducció i comentaris. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language, 1969. XIX, 584 p. ❖ Cf. la ressenya de David TĒNĒ en: *Kirjath Sepher* [Jerusalem], 47 (1971/1972), p. 545-553 i d'Ernest John REVELL en: *Journal of Semitic Studies* [Oxford], 19 (1974), p. 123-129.
- AVISHUR, Yitzhak. «Millim qašot be-targum RaSaG la-Tora we-gilgulehen benušḥaʿot ha-targumim ba-mizraḥ» [«Mots difícils en la traducció aràbiga del Pentateuc feta per Seadyà Gaon, i llur presència en altres traduccions orientals»]. *Massorot* [Jerusalem], 3-4 (1989), p. 131-146.
- BEN-EZRA, Aqiva. «Lešono šel Rav Seʿadya Gaon» [«La llengua de rabí Seadyà Gaon»]. En: MAIMON, Y. L. Ha-Kohen [ed.]. *Sefer yovel li-ḳevod ha-rav Dr. Israel Elfenbein ʿal yede yedidaw moqiraw bi-melot lo šelošim šenot yešira ba-Tora u va-madaʿ*. Jerusalem: Mossad Harav Kook, 1962, p. 33-43. ❖ Descripció d'algunes peculiaritats lexicogràfiques i semàntiques.
- BEN-HAYYIM, Zeʿev. «Torat ha-tenuʿot le-rav Seʿadya Gaʿon [«El sistema vocàlic en Seadyà Gaon»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 18 (1952/53), p. 89-96.
- DOTAN, Aron [ed.]. *Or rišon be-ḥokmat ha-lašon: Sefer šahut lešon ha-ʿivrim le Seʿadya Gaʿon* [Títol anglès: *Dawn of Hebrew linguistics: Book of elegance of the language of the Hebrews*]. Edició crítica. Jerusalem: Ha-Iggud ha-ʿOlami le-Madaʿe ha-Yahadut, 1997. 2 v. 668 p. ❖ El primer volum conté la introducció; el segon, l'edició crítica del text judeoaràbic i la traducció hebrea. Cf. ressenya de Nasir BASAL en: *Helmántica* [Salamanca], 158-159 (2001), p. 301-311.
- . «Qetaʿ ḥadaš mi-sefer ha-Egron» [«Un nou fragment de l'Egron»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 45 (1980/81), p. 163-212. ❖ Presenta i edita uns fragments hebreus de l'Egron trobats a Cambridge (T-S. A.S. 141.1).
- . «Saadia Gaon: A master linguist». TARGARONA BORRÁS, Judit; SÁENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Jewish studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress, Toledo, July 1998*. Leiden: E. J. Brill, 1999, vol. I, p. 26-30.
- . «Seʿadya Gaon, bašan meḥaddeš» [«Seadyà Gaon: Un lingüista innovador»]. *Peʿamim* [Jerusalem], 54 (1993), p. 49-62.
- ELDAR, Ilan. «Rešitah šel torat ha-lašon ha-ʿivrit: R. Seʿadya Gaon ben teʿorya le-maʿaše» [«Els començaments de la lingüística hebrea: Rabí Seadyà Gaon entre la teoria i la pràctica»]. En: *Ha-lašon ha-ʿivrit be-hitpateḥutah u-vehitḥadešutah*. [Títol anglès: *Evolution and renewal: Trends in the develop-*

- ment of the Hebrew language*]. Jerusalem: Publications of the Israel Academy of Sciences and Humanities, 1996, p. 102-126.
- GOLDENBERG, Esther. «Iyyunim be-Egron le-rav Se'adya Ga'on» [«Consideracions sobre l'Egron de rabí Seadyà Gaon»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 37 (1972/1973), p. 117-136; 275-290; 38 (1973/1974), p. 78-90.
- GUMPERTZ, Yeḥi'el G. «Le-torat ha-havara be-diqduq rabbenu Se'adya Ga'on u-vene tequfato» [«La doctrina de la síl·laba en les idees gramaticals de Seadyà Gaon i els seus contemporanis»]. En: Ídem. *Mivta'e sefatenu. Meḥqarim fonetiyyim historiyyim*. Jerusalem: Mossad Harav Kook, 1953, p. 131-141.
- KAPLAN, Roger Jay. «More on Saadia Gaon's perspective on the grammatical root». *Hebrew Studies* [Madison, Wisc.], 36 (1995), p. 25-33.
- SKOSS, Solomon L. «A study of inflection in Hebrew from Saadia Gaon's grammatical work *Kutub al-lughah*». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 33 (1942-1943), p. 171-212. ❖ Publica el text àrab (en lletres hebrees) i la traducció anglesa de la tercera part de l'obra esmentada en el títol, que és un estudi de la inflexió en hebreu.
- . «A study of the Hebrew vowels from Saadia Gaon's grammatical work *Kutub al-lughah*». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 42 (1952), p. 283-312.
- . «Fragments of unpublished philological works of Saadia Gaon». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 23 (1932-1933), p. 329 i s.
- . *Saadia Gaon: The earliest Hebrew grammarian*. Filadèlfia: Dropsie College Press, 1955. IX, 66 p. ❖ Descriu la doctrina gramatical de Seadyà Gaon segons els fragments que s'han conservat del seu *Kutub al-lughah* i dona informació sobre els manuscrits que el contenen.
- TOBI, Yosef. «Torat ha-šir we-ha-lašon šel RaSaG be-ḥibburaw ha-balšaniyyim» [«La poètica i la llengua de R. Seadyà Gaon en els seus tractats lingüístics»]. *Sefunot* [Jerusalem], nova sèrie, 2 (17) (1984), p. 309-337.

2.29. Seadyà ibn Danan

- JIMÉNEZ SÁNCHEZ, Milagros. *Sefer ha-sorasim / Se'adyah ibn Danān*. Granada: Universidad de Granada, 1996. 526 p. ❖ Edició crítica del diccionari d'hebreu bíblic d'aquest gramàtic de Granada del segle XV, amb introducció i notes. Cf. ressenya d'Aron MAMAN en: *Tarbiz*, 68 (1999), p. 287-301.
- . «Un estudio comparativo de la raíz hebrea GLL en los principales gramáticos medievales con Seadya ibn Danan». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 43 (1994), p. 97-126.

- SÁENZ-BADILLOS, Ángel. «La teoría sobre las vocales de Seadyah Ibn Danán». En: ALEXANDER, Tamar *et al.* [ed.]. *History and creativity in the Sephardic and Oriental Jewish communities*. Jerusalem: Misgav Yerushalayim, 1994, p. 3-13.
- TARGARONA BORRÁS, Judit. «La clasificación de las consonantes hebreas en Seadyah Ibn Danán». En: ALEXANDER, Tamar [*et al.*] [ed.]. *History and creativity in the Sephardic and Oriental Jewish communities*. Jerusalem: Misgav Yerushalayim, 1994, p. 15-26.

2.30. *Salomó Almoli*

- MORAG, Shelomo. «Some notes on Selomo Almoli's contribution to the linguistic science of Hebrew». En: EMERTON, J. A.; REIF, S. C. [ed.]. *Interpreting the Hebrew Bible: Essays in Honour of E. I. J. Rosenthal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, p. 157-169. ❖ Sobre el sistema vocàlic de l'hebreu i la pronunciació de les vocals segons aquest autor nat a la península Ibèrica a la darrereria del segle XV.

2.31. *Salomó Yishaqí (RašĪ)*

- COHEN, Boaz. «Rashi as a lexicographer of the Talmud». En: GINSBERG, Harold L. [ed.]. *Rashi Anniversary Volume*. Nova York; Filadèlfia: Jewish Publication Society of America, 1941, p. 222-223.
- ENGLANDER, Henry. «A commentary on Rashi's grammatical comments». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 17 (1942-1943), p. 427-498.
- . «Grammatical elements and terminology in Rashi's biblical commentaries». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 11 (1936), p. 367-389; 12-13 (1937-1938), p. 505-521; 14 (1939), p. 387-429.
- . «Rashi's view of the weak Y^{v} and J^{v} roots». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 7 (1930), p. 399-437.
- FLORSHEIM, Yoel. «Kelale lešon ha-Miqra' be-feruš RašĪ le-Talmud» [«Les regles de l'hebreu bíblic en el comentari de R. Salomó ben Issac sobre el Talmud»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 38 (1973/1974), p. 243-256. ❖ *Cf.* la nota de Sarah JAPHET en el volum 39 (1974/1975), p. 315-316, i la rèplica de Yoel Florsheim en el volum 40 (1975/1976), p. 80, de la mateixa revista.
- LEHMANN, Manfred R. «Rashi as grammarian and lexicographer». En: SEDRAJNA, Gabrielle [ed.]. *RASHI 1040-1990: Hommage à Ephraïm E. Urbach*. París: Les Éditions du Cerf, 1993, p. 437-443.

- MIRSKY, Aaron. «Raši u-*Mahberet Menahem*». *Sinai* [Jerusalem], 100 (1987), p. 579-586. ❖ De la influència de Menahem ben Saruc damunt RaŠÍ.
- MORESHET, M. «RaŠI 'al homonimim diquduqiyim ba-Tora» [«Rabí Salomó Yishaqí sobre els homònims gramaticals a la Bíblia»]. *Bet Miqra* [Jerusalem], 72 (1977), p. 93-117.
- PEREIRA-MENDOZA, Joseph. *Rashi as philologist*. Manchester: Manchester University Press, 1940. XII, 75 p.
- RABIN, Chaim. «La langue de Rachi». En: *Rachi. Ouvrage collectif*. París: Service Technique pour l'Éducation, 1974, p. 103-122. ❖ Una versió hebrea d'aquest article aparegué posteriorment en: RABIN, Chaim. *Ḥiqre lašon: Asufat ma'amarim ba-lašon ha-ivrit u-va-aḥiyoteha* [títol anglès: *Linguistic studies: Collected papers in Hebrew and semitic languages*]. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language: The Bialik Institute, 1999, p. 339-348.
- SHERESHEVSKY, Esra. «The accents in Rashi's commentary». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 62 (1972), p. 277-287.
- TOUITOU, Elazar. «*Kegonenu = kamonu: Ḥiduš lešonišel RaŠI*» [«*Kegonenu = kamonu: Una innovació lingüística de rabí Salomó ben Issac*»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 56 (1991/1992), p. 317-318.
- VAN BEKKUM, Wout Jac. «The Hebrew grammatical tradition in the exegesis of Rashi». En: SED-RAJNA, Gabrielle [ed.]. *RASHI 1040-1990: Hommage à Ephraïm E. Urbach*. París: Les Éditions du Cerf, 1993, p. 427-435.

2.32. *Salomó ben Abamari ha-Yarbí*

- GOLDENBERG, Esther [ed.]. *Lešon limmudim*. Jerusalem: Imprès per Grafít, 1997/1998. 45 p. ❖ És una reproducció facsímil de la gramàtica de Salomó ben Abamari de Lunèl que es troba en el ms. hebreu Parma 2776 (del segle XV). Segons alguns erudits, Salomó ben Abamari podria haver estat el fill d'Abamari ben Mossé de Lunèl i, per tant, haver viscut a la fi del segle XIII.

2.33. *Salomó ibn Parḥon*

- BACHER, Wilhelm. «Aus Salomon Ibn Parchon's *Machbereth*. Zwei unedirte Stücke». *Zeitschrift für hebräische Bibliographie* [Berlín], 1 (1898), p. 57-61.
- . «Salomon Ibn Parchon's hebräisches Wörterbuch: Ein Beitrag zur Geschichte der hebräische Sprachwissenschaft und der Biblexegese». *Zeits-*

chrift für die alttestamentliche Wissenschaft (Berlín), 10 (1890), p. 120-156; 11 (1891), p. 35-99.

2.34. *Samuel ha-Naguid*

POZNANSKI, Samuel. «Encore les ouvrages linguistiques de Samuel Hannaguid». *Revue des Études Juives* (París), 58 (1909), p. 183-188.

—. «Les ouvrages linguistiques de Samuel Hannaguid». *Revue des Études Juives* [París], 57 (1909), p. 253-267.

3. Estudis sobre temes específics

3.1. *Fonètica/Fonologia. Transcripcions [excloses les qüestions masorètiques]*

ALTBAUER, Moše. «Hagayyat šemot tanakyyim be-targum slavi mizrahi šel megillat Rut» [«La pronunciació de noms bíblics en una traducció del llibre de Rut en eslau oriental»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 25 (1960/1961), p. 24-26. ❖ Es tracta del ms. 262 (del segle XVI) que hi ha a la biblioteca de l'Acadèmia de Ciències de Lituània.

BERGGRÜN, Nissan. «Lešon ha-dibbur ha-yehudit ba-gola ke-maqor le-ḥeqer ha-ivrit» [«La llengua parlada pels jueus a la diàspora com a font per a l'estudi de l'hebreu»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 34 (1969/1970), p. 165-171. ❖ Els exemples que fa servir pertanyen gairebé tots a l'àmbit lingüístic de l'ídix.

CHOMSKY, William. «The pronunciation of the Shewa». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 62 (1971-1972), p. 88-94. ❖ Segons la informació que en donen els gramàtics de l'edat mitjana.

DODI, Amos. «Ha-masoret ha-lešonit ha-mištaqefet mi-niqqudo šel siddur ben ha-me'a ha-13» [«La tradició lingüística reflectida en la vocalització d'un *siddur* del segle XIII»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 53 (1988/1989), p. 67-89. ❖ Es tracta del ms. París [Bibliothèque Nationale] 590, que és un *siddur* d'origen occitanocatalà.

—. «Le-niqqudo *begadkefat* be-siddur minhag Sefarad me-ha-me'a ha-15» [«La vocalització de les lletres *begadkefat* en un *siddur* de ritu hispànic del segle XV»]. *Balšanut Ivrit / Hebrew Linguistics* [Ramat-Gan], 38 (1993/1994), p. 25-40.

—. «Le-niqqudo šel siddur minhag Sefarad še-bi-ḳetav yad min ha-me'a ha-15»

- [«Sobre la vocalització d'un *siddur* de ritu hispànic d'un manuscrit del segle XV»]. *Balšanut Ivrit = Hebrew Linguistics* [Ramat-Gan], 33-34-35 (1992), p. 159-178. ♦ Presenta un *siddur* d'origen hispànic escrit en el darrer terç del segle XV (Ms Cambridge Add. 541) i en descriu amb tots els detalls la vocalització.
- «Terumatam šel maḥzore Qaṭalonya le-hakarat ha-meši'ut ha-lešonit be-Catalonia ba-tequfa ha-nošerit» [«L'aportació dels *maḥzorim* catalans a la comprensió de la realitat lingüística a Catalunya en l'època cristiana»]. *Meḥqarim be-lašon = Language Studies* [Jerusalem], 5-6 (1992), p. 443-463. ♦ En l'índex anglès d'aquesta revista el títol fa: «The contribution of Catalonian *maḥzorim* towards the understanding of the phonetics in Catalonia from the 13th to the 15th centuries.» Sota aquests títols confusionaris, l'autor tracta només de la pronunciació de les vocals hebrees dels textos litúrgics segons que es reflecteix en la modalitat de puntuació emprada en els manuscrits de quinze *maḥzorim* medievals de ritu català.
- «The vocalization of the Barcelona Haggadah». *Journal of Jewish Studies* [Oxford], 53 (2002), p. 339-353.
- EHRENTREU, Ernst. «Ashkenazi and Sephardi Pronunciation». En: *Jubilee Volume presented in honor of the eightieth birthday of Rabbi Dr. Joseph Breuer by the Rabbi Samson Raphael Hirsch Publications Society 5722-1962*. Nova York: Philipp Feldheim, 1962, p. 216-235. ♦ Estudia només la diferència de pronunciació de la vocal qàmets, amb disquisicions històriques sobre l'expansió del judaisme palestí i babilònic a partir dels temps bíblics.
- ELDAR, Ilan. *Masoret ha-queri'a ha-qedam aškenazit lefi maḥzorim aškenaziyyim menuqqadim min ha-me'ot 12 we-13 be-tosefet berur darke niqqudam* [títol anglès: *The pre-ashkenazi reading tradition according to vocalized Ashkenazi maḥzorim of the 12th-13th century with a study of their vocalization systems*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1976. [Tesi doctoral]
- ELIZUR, Shulamit. «Ḥarizat ha-piyyuṭim we-darke ha-hagaya šel bene Šarefat we-Aškenaz ha-qedumim» [«La rima dels *piyyuṭim* i la pronunciació dels jueus de França i Alemanya dels temps antics»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 58 (1994-1995), p. 323-334. ♦ Es refereix a obres dels segles XII-XIII i fa remarcar l'ús de rimes aparents, basades més en la forma de les lletres que no pas en llur pronunciació.
- FABER, Alice. «Early medieval sibilants in the Rheinland, south Central and eastern Europe». *Hebrew Annual Review* [Columbus, Ohio], 6 (1982), p. 81-96.
- FERRE, Lola. «La terminología médica en las versiones hebreas de textos latinos». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 40/2 (1991), p.

- 87-107. ❖ Mots que apareixen en tres traduccions hebrees d'obres mèdiques llatines d'Arnau de Vilanova i d'Ermengol Blasi; n'exposa el sistema de transcripció utilitzat pel traductor hebreu.
- GARBELL, Irene. «The pronunciation of Hebrew in Medieval Spain». *Homenaje a Millás Vallicrosa*. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1954, p. 647-69. ❖ Distingeix les terres andalusines, les castellanés i les catalanes tot al llarg de l'article.
- GUMPERTZ, Yeḥi'el G. «Ha-šin: Tiltuleha we-gilguleha» [«Vaivens i transformacions de la šin»]. *Tarbiz* [Jerusalem], 13 (1941/1942), p. 107-115. Reedicció: Ídem. *Mivṭa'e šefatenu. Meḥqarim fonetiyyim historiyyim*. Jerusalem, Mossad Harav Kook, 1953, p. 33-50. ❖ L'actual so fricatiu de la šin no existí enlloc d'Europa durant l'edat mitjana (excepte en les terres musulmanes d'al-Andalus), sinó que era pronunciada com un tipus d'essa sorda. Hi ha una ressenya de tota l'obra *Mivṭa'e šefatenu*, escrita per Zeev BEN-ḤAYYIM en *Kirjath Sepher* [Jerusalem], 30 (1954/1955), p. 163-172; 31 (1955/1956), p. 152.
- . «La-hagayat ha-otiyyot be-Šarefat we-gilgulah le-Aškenaz» [«Sobre la pronunciació de les lletres a França i la seva transformació a Alemanya»]. En: YALON, H. [ed.]. *Inyene lašon*. Jerusalem: 1942/1943 (?), p. 12-30. Reedicció: GUMPERTZ, Yeḥi'el G. *Mivṭa'e šefatenu. Meḥqarim fonetiyyim historiyyim*. Jerusalem, Mossad Harav Kook, 1953, p. 1-32. ❖ Utilitza sobretot el ms. llatí. París, Bibliothèque Nationale, 16558.
- . «Le-toledot hagayat ha-yod» [«Sobre la història de la pronunciació de la lletra iod»]. *Tarbiz* [Jerusalem], 15 (1943/1944), p. 143-160. Reedicció: Ídem. *Mivṭa'e šefatenu. Meḥqarim fonetiyyim historiyyim*. Jerusalem, Mossad Harav Kook, 1953, p. 51-86.
- KHAN, Geoffrey. «The medieval Karaite transcriptions of Hebrew into Arabic script». *Israel Oriental Studies* [Tel-Aviv], 12 (1992), p. 157-176.
- . «The pronunciation of reš in the Tiberian tradition of Biblical Hebrew». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 66 (1995), p. 67-80.
- KLAR, Binyamin. «Le-toledot ha-mivṭa ha-šivri bi-yeme ha-benayim». [«Contribució a la història de la pronunciació de l'hebreu a l'edat mitjana»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 17 (1952/1953), p. 72-75.
- LAMBERT, Mayer. «Quelques remarques sur les voyelles hébraïques chez les grammairiens juifs avant Qamchi», *Revue des Études Juives* [París], 18 (1889), p. 123-126.
- LOEB, Isidore. «Deux livres de commerce du commencement du XIVe siècle». *Revue des Études Juives* [París], 8 (1884), p. 161-197; 9 (1884), p. 21-50, 187-213. ❖ Posa en relleu les abundants dades comercials, onomàstiques,

numismàtiques i lingüístiques que hi ha en dos manuscrits hebreus de Dijon, tot tractant àmpliament del sistema de transcripció convencional utilitzat per a escriure en lletres hebrees els nombrosíssims mots i noms en llengua vulgar que hi apareixen.

- MERHAVIA, Ḥayyim. «'Al ta'atiq millim 'ivriyot bi-*ketav* yad laṭini min ha-me'a ha-13» [«Sobre la transcripció de mots hebreus en un manuscrit llatí del segle XIII»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 29 (1964/1965), p. 103-114, 247-274; 30 (1965/1966), p. 41-53. ❖ Es tracta d'una antologia talmúdica que hi ha en el ms. llatí. París, Bibliothèque Nationale, 16558. Descriu àmpliament les transcripcions de mots hebreus que conté, a les quals ja s'havien referit, sense estudiar-les a fons, I. LOEB, «La controverse de 1240 sur le Talmud», *Revue des Études Juives* [París], 1 (1880), p. 247-261; 2 (1881), p. 248-273; 3 (1881), p. 39-57; i E. KLIBANSKY, «Zur Talmudkenntnis des christlichen Mittelalters», *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 77 (1933), p. 456-462.
- MORAG, Shelomo. «Le-toledot ha-ḥašiva ha-balšanit bi-yeme ha-benayim: *Kitāb al-muṣawwitāt* we-torato ha-fonologit» [«Sobre la història del pensament lingüístic a l'edat mitjana: la doctrina fonològica del *Kitāb al-muṣawwitāt*»]. *Massorot* [Jerusalem], 1 (1984), p. 41-50. ❖ L'autor d'aquesta obra, de la qual només resten alguns fragments, sembla que fou un membre de l'escola masorètica de Tiberíades.
- «Qehilot Sefarad u-masoret ha-hagaya šel Ṭevarya: Ha-tequfa ha-rišona» [«Les comunitats hispàniques i la tradició de la pronunciació de Tiberíades: Primera època»]. En: GOSHEN-GOTTSTEIN, M.; MORAG, S.; KOGUT, S. [ed.]. *Šai le-Ḥayyim Rabin: Asufat meḥqare lašon li-*kevodo* bi-melot lo šiv'im we-ḥameš* [títol anglès: *Studies on Hebrew and other Semitic languages presented to Professor Chaim Rabin on the occasion of his seventy-fifth birthday*]. Jerusalem: Academ Press, The Hebrew University Students' Printing and Publishing House, 1990, p. 203-229. ❖ Sobre la pronunciació de l'hebreu a la península Ibèrica a l'alta edat mitjana i la possible existència de la tradició babilònica; també sobre l'adaptació de la mètrica àrab a la poesia hebrea fet per Dunaix ben Labrat.
- «Some notes on Selomo Almoli's contribution to the linguistic science of Hebrew». En: EMERTON, J. A.; REIF, S. C. [ed.]. *Interpreting the Hebrew Bible: Essays in Honour of E. I. J. Rosenthal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, p. 157-169. ❖ Sobre el sistema vocàlic de l'hebreu i la pronunciació de les vocals segons aquest autor nat a la península Ibèrica a les darreries del segle XV.
- «The pronunciation of Hebrew in medieval Spain: Some notes on its early

- history». En: *Salvación de la Palabra. Targum, Derash, Berith. En memoria del profesor Alejandro Diez Macho*. Madrid: Ediciones Cristiandad, 1986, p. 749-757. ❖ Posa en relleu els elements babilònics que es reflecteixen en la transcripció de mots hebreus continguts en el ms. Ripoll 74.
- MORDELL, P. «Immot wi-tenu^{ot}» [«*Matres lectionis* i vocals»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 2 (1929/1930), p. 231-251. ❖ Examina la diferent pronunciació de les vocals d'asquenazites i sefardites, en ressegueix la història i proclama que la pronunciació asquenazita és la més autèntica.
- YALON, Hanokh. «Ha-qamaš be-niqud ha-bavli u-ve-Teman» [«El qàmets en la vocalització babilònica i iemenita»]. *Tarbiz* [Jerusalem], 33 (1963/1964), p. 97-108.
- . «Ševile mivṭa'im: hagayat otiyyot ba-mivṭa ha-sefaradi» [«Els viaranys de la pronunciació: el so de les lletres en la pronunciació hispànica»]. *Quntresim le-inyane ha-lašon ha-ivrit* [Jerusalem], 2 (1938-1939), p. 70-76. ❖ Reporta textos de Profiat Duran i de Simon ben Semah Duran.
- YARKONI, RIVKA. «Eduyyot yeširoṭ wa-ʿaqifot ʿal mivṭa'eha šel ha-ivrit be-ʿEn ha-qore li-Yquti'el ha-Kohen» [«Testimoniats directes i indirectes de les pronunciacions de l'hebreu en l'obra *En ha-qore* de Yequtiel ha-Cohen»]. *Te'uda* [Tel-Aviv], 9 (1995) [= *Studies in Hebrew language in memory of Eliezer Rubinstein*], p. 169-181. ❖ Es refereix a la pronunciació asquenazita segons l'obra d'aquest gramàtic del segle XIII.

3.2. Edició de textos literaris o de documents aljamiats [classificats per la llengua no hebrea implicada]

3.2.1. Àrab

- FERRANDO, Ignacio. *23 contratos comerciales escritos por los judíos de Toledo en los siglos XIII y XIV. Edición completa y estudio lingüístico de los datos judeo-árabes y andalusíes*. Saragossa: Universidad de Zaragoza. Área de Estudios Árabes e Islámicos, 1994. 152 p. ❖ Edita el text àrab en lletres hebrees, amb introducció i notes, i n'estudia diversos aspectes gramaticals.
- BOSCH VILÀ, Jacinto. «Escrituras oscenses en aljamía hebraicoárabe». En: *Homenaje a Millás-Valllicrosa*. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1954, p. 183-214. ❖ Retranscriu en lletres aràbigues, tradueix al castellà i comenta set documents jueus de l'arxiu de la catedral d'Osca escrits en àrab, però en lletres hebrees, dels quals inclou també la reproducció fotogràfica.

- . «Los documentos árabes y hebreos de Aragón y Navarra». *Estudios de Edad Media de Corona de Aragón* [Saragossa], 5 (1952), p. 407-416. ❖ Presenta una llista de 47 documents àrabs i 15 d'hebreus (alguns en aljamia hebraicoaràbiga i hebraicoaragonesa. No els edita, però dóna la referència bibliogràfica d'alguns d'ells que han estat editats
- MILLÁS VALLICROSA, José M.; BUSQUETS MULET, Jaime. «Albaranes mallorquines en aljamiado hebraicoárabe». *Sefarad* [Madrid], 4 (1944), p. 275-286. ❖ Es troben en l'Arxiu Municipal de la vila de Pollença i són de les darreries del segle XIV.
- ROMANO, David. «Un texto en aljamía hebraicoárabe (Elche, 1314)». *Sefarad* [Madrid], 29 (1969), p. 313-318. Reedició facsímil: Ídem. *De historia judaica hispánica*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1991, p. 137-142.

3.2.2. Aragonès

- BOSCH VILÀ, Jaime. «Los documentos árabes y hebreos de Aragón y Navarra». *Estudios de Edad Media de Corona de Aragón* [Saragossa], 5 (1952), p. 407-416. ❖ Presenta una llista de 47 documents àrabs i 15 d'hebreus (alguns en aljamia hebraicoaràbiga i hebraicoaragonesa. No els edita, però dóna la referència bibliogràfica d'alguns d'ells que han estat editats.

3.2.3. Castellà

- MORENO KOCH, Yolanda. *Fontes iudaeorum regni Castellae. V: De iure hispano-hebraico: Las taqqanot de Valladolid de 1432: Un estatuto comunal renovador*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca: Universidad de Granada, 1987 (= Fontes Iudaeorum Regni Castellae, V). 105 p. ❖ Edició facsímil del document original aljamiat acarat amb la transcripció del text castellà (i la traducció dels fragments en hebreu que hi ha intercalats).

3.2.4. Català

- DURAN I SANPERE, Agustí. «Documents aljamiats de jueus catalans (segle XV)». *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* [Barcelona], 5 (1920), p. 132-148. ❖ Publica el text català (primer en lletres hebrees i després transliterat en lletres llatines) de les ordinacions de la clavaria del Call de Cervera de 1455 i el

- d'una carta particular de Salomó Cofén a Jucef Cavaller de Cervera. Inclou també la fotografia dels originals d'ambdós documents. La carta fou reproduïda també en el *Llibre de Cervera*, Tàrraga, F. Camps Calmet, 1972, p. 385-390.
- LAZAR, Moshe. «Šire ḥatuna provençaliiyim-qaṭalaniyim (me'a 14-15)» [«Cants de nocces catalano-provençals (segles XIV-XV)»]. En: ABRAMSON, Shraga; MIRSKY, Aaron [ed.]. *Sefer Ḥayyim Schirmann: Qoveš ma'amarim* [títol anglès: *Hayyim (Jefim) Schirmann Jubilee Volume*]. Jerusalem: Schocken Institute for Jewish Research; Jewish Theological Seminary of America, 1970, p. 159-177. ❖ Presenta, comenta i edita (en lletres hebrees i en transcripció catalana, acompanyats d'una traducció en hebreu modern) tres cants de nocces catalanoprovençals (segons la denominació de l'autor) que es troben en el Ms 8° 3312 de la Jewish National and University Library de Jerusalem. Reedició, amb comentaris en francès: LAZAR, M. «Épithalames bilingues hébraïco-romanes dans deux manuscrits du XVe siècle». En: CLUZEL, I.; PIROT, F. [ed.]. *Mélanges de Philologie romane dédiés à la mémoire de Jean Boutière (1899-1967)*. Vol. 1. Lieja: Éditions Soledis, 1970, p. 333-346.
- MAGDALENA NOM DE DÉU, José Ramón. «Judeorromances “marginales” de Sefarad». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 37-38 (1988-1989), p. 41-53. ❖ Inclou alguns textos catalans, que anomena «judeocatalán».
- RIERA I SANS, Jaume. *Cants de nocces dels jueus catalans*. Barcelona: Curial, 1974. 63 p. ❖ Edició del text en lletres hebrees, amb una transcripció en lletres llatines i una interpretació en català modern (feta per Ramon Pinyol) de cinc poemes, tres dels quals —aquí novament transcrits i confirmada llur catalanitat— són els que ja havia publicat Moshe Lazar.

3.2.5. Francès

- BLONDHEIM, David S. *Poèmes judéo-français du moyen âge*. París: H. Champion, 1927. IV, 87 p.

3.2.6. Itàlia

- ROTH, Cecil. «Un hymne sabbatique du XVIe siècle en judéo-italien». *Revue des Études Juives* [París], 80 (1924), p. 60, 182; 81 (1924), p. 55. Publicat també en forma de llibre: París: H. Elias; Société REJ, 1925. 70 p.

SERMONETA J. «Una trascrizione in caratteri ebraici di alcuni brani filosofici della *Commedia*». En: LAZAR, Moshe. [ed.]. *Romanica et occidentalia: Études dédiées à la mémoire de Hiram Peri (Pflaum)*. Jerusalem: Magnes Press, Université Hébraïque, 1963, p. 23-42. ❖ Edita i comenta uns fragments de la *Divina comèdia* transcrits per Judà Romano (segle XIV) en lletres hebrees que es troben en el Ms Jerusalem, Universitat Hebrea, 616.

3.2.7. *Llatí*

LOEWE, Raphael. «A medieval Latin-German magical text in Hebrew characters». En: RAPOPORT-ALBERT, Ada; ZIPPERSTEIN, Steven J. [ed.]. *Jewish history: Essays in honour of Chimen Abramsky*. Londres: Peter Halban, 1988, p. 345-368. ❖ Edita i comenta uns fragments llatins i alemanys, ambdós escrits en lletres hebrees, que hi ha en els fol. 162v i 163v del ms. Viena, Nationalbibliothek, Vind. Pal. 5278. (de la primeria del segle XV).

3.2.8. *Occità*

NEUBAUER, A.; MEYER, P. «Le Roman provençal d'Esther par Crescas du Caylar, médecin juif du XIVe siècle». *Romania* [París], 21 (1892), p. 194-227. ❖ Editen el text en lletres hebrees i el transcriuen.

3.3. *Lexicografia*

ALLONY, Neḥemya. «Ḥameš me'ot millim 'ivriyot ba-lašon ha-dibbur ba-me'a ha-ʿasirit». *Bet Mikra* [Jerusalem], 16 (1971/1972), p. 85-106. Reedició: ALLONY, Neḥemya. *Mehqere lašon we-sifrut*. Vol. II. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1988, p. 303-324. ❖ Mots hebreus que apareixen en un diccionari judeoaràbic compilat per David ben Abraham al-Fasi, que visqué a Jerusalem o a Tiberíades a mitjan segle X.

—. «Qevušaṯ ha-ʿešer bi-lešon ha-dibbur ba-me'a ha-ʿasirit» [«El grup dels deu en la llengua parlada del segle X»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 32 (1967/1968), p. 153-172. Reedició: ALLONY, Neḥemya. *Mehqere lašon we-sifrut*. Vol. I. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1986, p. 305-324. ❖ Analitza deu mots hebreus que formaven part de la llengua parlada (arameu o àrab) pels jueus de Tiberíades i de la Galilea en els segles IX-X, als quals mots havia al·ludit Se-

- adyà Gaon. Allony publica la llista d'aquests mateixos mots trobada en el manuscrit d'una obra del gramàtic Ali ben Judà, *ha-Nazir*, mestre de Seadyà, tot fent algunes disquisicions sobre la situació sociolingüística dels jueus de la Galilea i explicant l'expansió que tingueren aquests mots fins a Europa en segles posteriors.
- DOTAN, Aron. «From the beginning of medieval Hebrew-Arabic lexicography». En: AARSLEFF, H.; KELLY, L. G. [ed.]. *Papers in the history of linguistics: Proceedings of the Third International Conference on the History of Language Sciences, Princeton 19-23 August 1984*. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1987, p. 77-84.
- ELDAR, Ilan. «Rešit ha-millona'ut ha-ivrit ba-mizrah» [«El començament de la lexicografia hebrea a Orient»]. *Mehqarim be-lašon = Language Studies* [Jerusalem], 5-6 (1992) [= *Israel Yeivin Festschrift*], p. 355-382. ♦ Estudia la diferència entre les teories lexicogràfiques dels caraites i dels rabanites en els segles X i XI, i entre els diccionaris i els simples glossaris.
- GOSHEN-GOTTSTEIN, Moše. «Le-darke ha-targum we-ha-metargemim bi-yeme ha-benayim: IV. Peruš ha-millim ha-zarot le-R. Šemu'el Ibn-Tibbon» [«Sobre maneres de traduir i sobre traductors a l'edat mitjana: IV. Comentari sobre els mots forasters de R. Samuel ibn Tibbon»]. *Tarbiz*, 30 (1960/1961), p. 385-395.
- HARY, Benjamin; GALLEGRO, María Ángeles [ed.]. «La versión española de Maqre Dardeq». En: TARGARONA BORRÁS, Judit; SÁENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Jewish studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress, Toledo, July 1998*. Vol. I. Leiden: E. J. Brill, 1999, p. 57-64.
- HEIDE, Albert van der. «Banner, miracle, trial? Medieval Hebrew lexicography between facts and faith». En: LANGE, Nicholas de [ed.]. *Hebrew scholarship and the medieval world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 92-106.
- . «Grammar, meaning, theology: Medieval Hebrew lexicographers on the verb "nissa"». En: TARGARONA BORRÁS, Judit; SÁENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Jewish studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress, Toledo, July 1998*. Vol. I. Leiden: E. J. Brill, 1999, p. 137-144.
- KAHANA, Yišḥaq Ze'ev. «Le-leksiqografia be-sifrut ha-tešuvot» [«Sobre lexicografia en la literatura dels dictàmens»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 13 (1946/1947-1947/1948), p. 46-50.
- . «Hašpa' a ḥiṣonit be-ošar ha-millim šel sifrut ha-tešuvot» [«La influència exterior sobre el vocabulari de la llengua dels dictàmens»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 15 (1946/1947), p. 198-203.

- KOGUT, Simcha. «Šimmušim millonayyim be-ivrit šel *Sefer hasidim* še-enam metu'adim ba-millonim o še-ti'udam paggum» [«Usos lèxics de l'hebreu del *Sefer hasidim* que no han estat documentats, o bé que ho han estat defecuosament»]. En: *Proceedings of the Sixth World Congress of Jewish Studies*. Vol. 4. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1980, p. 183-195.
- NEUBAUER, Adolf. *Notice sur la lexicographie hébraïque, avec des remarques sur quelques grammairiens postérieurs à Ibn Djanâh*. Paris: Imprimerie Impériale, 1863. 222 p. ❖ Tiratge a part del *Journal asiatique* [París], 1861/2, p. 44-176; 1862/1, p. 47-81, 127-155, 359-416; 1862/2, p. 201-267.
- RATZABY, Yehuda. «Be-šule ha-millona'ut ha-ivrit» [«En els marges de la lexicografia hebrea»]. En: BAR-ASHER, Moshe. *Meḥqarim ba-lašon ha-ivrit u-va-lešonot ha-yehudim mugašim li-Šelomo Morag* [títol anglès: *Studies in Hebrew and Jewish languages presented to Shelomo Morag*]. Jerusalem: The Hebrew University; The Bialik Institute, 1996, p. 207-222. ❖ Dóna una llista de mots (sobretot procedents d'obres medievals) amb trets morfològics i semàntics que no han estat encara recollits en els diccionaris hebreus existents.
- SHAY, Hadassah. «Memad hadaš la-millonut ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«Una nova dimensió en la lexicografia hebrea de l'edat mitjana»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 44 (1979/1980), p. 202-218. ❖ Descriu els fragments d'un manuscrit (Jerusalem, Universitat Hebrea, 8° 4293) que conté un diccionari de termes de la Misnà arranats per temes i explicats en àrab.
- STEINER, R. «Saadia vs Rashi: On the shift from meaning-maximalism to meaning-minimalism in medieval biblical lexicology». *The Jewish Quarterly Review* (Filadèlfia), 88 (1998), p. 213-258.

3.4. Terminologia

3.4.1. Alquímica

- EISLER, Robert. «Zur Terminologie (und Geschichte) der jüdischen Alchemie». *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 69 (1925), p. 364-371; 70 (1926), p. 194-201.
- SCHOLEM, Gerhard. «Alchemie und Kabbala: Ein Kapitel aus der Geschichte der Mystik». *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 69 (1925), p. 13-30, 95-110. ❖ L'article —que és dedicat a les relacions entre la càbala i l'alquímia— aclareix de passada el sentit de certs termes alquímics. Les pàgines 371-374 d'aquest mateix volum del *Monats-*

schrift contenen unes observacions de Scholem sobre l'article de Robert Eisler a propòsit de la terminologia alquímica.

3.4.2. Astronòmica i astrològica

HALBRONN, Jacques. *Abraham ibn Ezra: Le livre des fondements astrologiques, précédé de Le commencement de la sapience des signes*. París: Retz, 1977. 319 p. [Intr., trad. i notes de Jacques Halbronn, amb un pròleg de Georges Vajda]. ❖ Edita, tot adaptant-la al francès modern, una traducció romanç del segle XIII del llibre *Rešit ḥokma* i tradueix de l'hebreu el *Sefer ha-te'amim*. Les pàgines 306-312 contenen un glossari de termes astrològics utilitzats per Ibn Ezra i algunes disquisicions terminològiques sobre el vocabulari astrològic medieval.

MILLÁS VALLICROSA, J. M. *La obra «Séfer Ḥešbon mahleket ha-kokabim» (Libro del cálculo de los movimientos de los astros) de R. Abraham bar Ḥiyya ha-Barzeloní*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1959. ❖ Les pàgines 141-145 contenen un glossari dels termes tècnics d'astronomia utilitzats per Abraham bar Hiya en aquesta obra.

3.4.3. Filosòfica, exegètica i cabalística

BANETH, D. Š. «La-terminologia ha-filosofit šel ha-RaMBaM» [«Sobre la terminologia filosòfica de Maimònides»], *Tarbiz* [Jerusalem], 6 (1935/1936), p. 10-40.

BERG, Adam. «A remark on the act of translation of terms by Hillel ben Shemuel da Verona in his *Rewards of the Soul*». *Il Cannocchiale: Rivista di studi filosofici* [Nàpols], 1-2 (1994), p. 43-50.

BERMAN, Lawrence V. *Averroes' Middle Commentary on Aristotle's Nicomachean Ethics in the Hebrew version of Samuel ben Judah*. Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1999. ❖ Edició crítica del text hebreu. Les pàgines 361-417 contenen un vocabulari hebreu-llatí-àrab-grec.

BOS, Gerrit. *Aristotle's 'De Anima'*. Leiden: E. J. Brill, 1994. ❖ Edició crítica de la traducció hebrea, feta de l'àrab, de Zerahya ben Issac ben Saltell Hen. Les pàgines 141-193 contenen un extens índex de mots i expressions de la traducció hebrea, per als quals l'editor dóna l'equivalència en llatí procedent d'una traducció llatina del comentari llarg d'Averrois sobre aquesta obra d'Aristòtil.

- DAVIDSON, Herbert A. *Averrois cordubensis commentarium medium in Porphyrii Isagogen et Aristotelis Categorias. Textum hebraicum*. Cambridge, Mass.; Berkely-Los Angeles: The Mediaeval Academy of America: The University of California Press, 1969. ❖ Edita la traducció hebrea feta per Jacob ben Abamari Anatoli. Les pàgines 143-155 contenen un vocabulari hebreu-àrab-llatí-grec dels mots principals utilitzats en aquesta traducció, i les pàgines 156-159 un vocabulari grec-hebreu.
- EFRON, Israel. *Maimonides' treatise on logic. The original Arabic and three Hebrew Translations*. Nova York: American Academy for Jewish Research, 1938 [= *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, vol. 8 (1937-1938)]. 65, 136 p. ❖ A la pàgina 136 hi ha una llista de termes filosòfics àrabs i hebraics amb indicació de la pàgina on són explicats.
- *Philosophical terms in the Moreh Nebukim*. Nova York: Columbia University Press, 1924. Reedició: Nova York, AMS Press, 1966. 157 p.
- «Studies in pre-Tibbonian philosophical terminology: I. Abraham bar Hiyya, the Prince». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 17 (1926), p. 129-164, 323-368. Reedició: Ídem. *Studies in medieval Jewish philosophy*. Nova York; Londres: Columbia University Press, 1974, p. 171-232: «The philosophical terms and ideas of Abraham bar Hiyya (the Prince)».
- «More about Abraham bar Hiyya's philosophical terminology». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 20 (1929), p. 113-138. Reedició: Ídem. *Studies in medieval Jewish philosophy*. Nova York; Londres: Columbia University Press, 1974, p. 233-252.
- ELBOGEN, J. «Ein hebräisch-italienisches Glossar philosophischer Ausdrücke». En: FREIMANN, A; HILDESHEIMER, M. [ed.]. *Festschrift zum siebzigsten Geburtstag A. Berliner's, gewidmet von Freunden und Schülern*. Frankfurt del Main: J. Kauffmann, 1903, p. 1-11. ❖ Edita, amb una breu introducció i poques notes, un glossari compilat a Itàlia en el segle XV.
- FONTAINE, Resianne. *Otot ha-Shamayim: Samuel Ibn Tibbon's Hebrew version of Aristotle's Meteorology*. Leiden: E. J. Brill, 1995. ❖ Edició crítica de la traducció hebrea, acompanyada d'una traducció anglesa a cura de R. Fontaine. Les pàgines 237-268 contenen un vocabulari hebreu-àrab i àrab-hebreu.
- «The study of medieval Hebrew philosophical terminology in the twentieth century: Klatzkin's *Thesaurus* and later studies». *Jewish Studies Quarterly* [Tübingen], 7 (2000), p. 160-181.
- HUSIK, Isaac. *Judah Messer Leon's commentary on the Vetus Logica: A study based on three mss., with a glossary of Hebrew logical and philosophical terms*. Leiden: E. J. Brill, 1906, 118 p.

- HYMAN, Arthur. *Averroes' De substantia orbis*. Critical edition of the Hebrew text with English translation and commentary. Cambridge, Mass.; Jerusalem: The Medieval Academy of America; The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1986. ❖ Les pàgines LIX-LXXIV de la part hebrea contenen un vocabulari hebreu-llatí.
- KADDARI, Menachem Zvi. «Biṭṭuyim me-^ʿolam ha-qabbala bi-lešonenu» [«Els termes del món de la càbala en la nostra llengua»] *Lešonenu la-ʿAm* [Jerusalem], 3 (1952), p. 42-47; 8 (1957), p. 153-157, 204-209; 9 (1958), p. 12-17, 82-87, 117-120, 182-189, 273-285; 10 (1959), p. 50-57, 230-235; 11 (1960), p. 112-115; 12 (1961), p. 177-183; 13 (1962), p. 35-40, 90-96; 14 (1963), p. 183-196, 215-225, 280-283.
- KLATZKIN, Jakob. *Ošar ha-munahim ha-filosofyyim. Thesaurus philosophicus linguae hebraicae et veteris et recentioris*. Berlín: Eschkol, 1928-1930 [parts 1-3]; Nova York, Philipp Feldheim, 1968 [part 4 (reix-tau)]. Reedició: Nova York, 1968, en dos volums.
- KURLAND, Samuel. *Averrois cordubensis commentarium medium & epitome in Aristotelis De generatione et corruptione libros*. Textum hebraicum. Cambridge, Mass.: The Medieval Academy of America, 1958. ❖ Edita les traduccions hebrees d'aquests dos llibres fetes per Calònimos ben Calònimos i Mossé ibn Tibon respectivament. Les pàgines 209-243 contenen un vocabulari hebreu-àrab-llatí-grec dels mots principals utilitzats en aquestes obres, i les pàgines 244-250 un vocabulari grec-hebreu.
- MANEKIN, Charles H. *The Logic of Gersonides*. Dordrech, Holanda: Kluwer Academic Publishers, 1992. ❖ Les pàgines 313-323 contenen un vocabulari hebreu-anglès i anglès-hebreu de la terminologia lògica utilitzada per Leví ben Guerson.
- ROTHSCHILD, Jean-Pierre. «Remarques sur la tradition manuscrite du glossaire hébreu-italien du commentaire de Moïse de Salerne au *Guide des égarés* (en appendices, note sur les glossaires médicaux hébreux; liste de manuscrits hébreux contenant des glossaires)». En: HAMESSE, J.; JACQUART, D. [ed.]. *Lexiques bilingues dans les domaines philosophique et scientifique (Moyen Âge - Renaissance)*. Turnhout: Brepols, 2001, p. 49-88.
- SAMUELSON, Norbert M.; WEISS, Gershon. *Abraham ibn Daud: The exalted faith*. Londres; Toronto: Associated University Presses, 1986. ❖ Les pàgines 373-396 contenen un glossari hebreu-anglès dels termes hebreus utilitzats en aquesta obra.
- SERMONETA, Giuseppe. *Un glossario filosofico ebraico-italiano del XIII secolo*. Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1969. 565 p. ❖ Compilat per Moisès ben Salomó, de Salern (m. 1279). Cf. la ressenya de Jacqueline GENOT en: *REJ*

- 130 (1971), p. 117-120; i de Shalom RONSERBG i L. CUOMO en: *Kirjath Sepher*, 48 (1972/1973), p. 438-444.
- SHIELDS, E. L. [amb la col·laboració de H. BLUMBERG]. *Averrois Cordubensis compendia librorum Aristotelis qui Parva Naturalia vocantur*. Cambridge, Mass.: The Mediaeval Academy of America, 1949. ❖ Edició crítica de la traducció llatina medieval d'aquestes obres d'Averrois. Les pàgines 153-265 contenen un vocabulari llatí-àrab-hebreu (l'hebreu procedeix de les traduccions hebrees medievals d'aquests llibres).
- VENTURA, M. [ed.]. *Maimonide. Terminologie logique*. París.: Librairie Philosophique J. Vrin, 1982. 144 p. ❖ Edició crítica del text hebreu i traducció francesa. En les pàgines 123-130 hi ha un «lexique hébreu, arabe, grec, latin, allemand, anglais, français des principaux termes techniques».
- WEILER, Moses Cyrus. «Iyyunim ba-terminologya ha-qabbalit šel R. Yosef Gikatetya u-ve-yaḥaso le-ha-RaMBaM» [«Algunes consideracions sobre la terminologia cabalística de rabí Josep Xicarella i la seva relació amb Maimònides»]. *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 37 (1966), p. 13-44.
- WOLFSON, Harry A. «Arabic and Hebrew terms for matter and elements with special reference to Saadia». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 38 (1947), p. 47-61.
- . «The internal senses in Latin, Arabic, and Hebrew philosophic texts». *The Harvard Theological Review* [Cambridge, Mass.], 28 (1935), p. 69-133. Reeditat en: TWERSKY, I.; WILLIAMS, G.H. [ed.]. *Studies in the History of Philosophy and Religion*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973, p. 250-314. ❖ Inclou abundants consideracions semàntiques sobre el sentit dels termes que indiquen els sentits interns. Al capdavant de l'article dona una llista d'aquests termes en grec, àrab, hebreu i llatí.
- . «The terms *Taşawwur* and *Taşdıq* in Arabic philosophy and their Greek, Latin and Hebrew equivalents». *The Moslem World* [Londres], 33 (1943), p. 114-128.
- ZONTA, Mauro. *Un dizionario filosofico ebraico del XIII secolo: L'introduzione al Sefer De'ot ha-filosofim di Shem Tob ibn Falaquera*. Torí: Silvio Zamorani Editore, 1992. 163 p. ❖ Edició del text hebreu i traducció italiana amb extensos comentaris, notes i bibliografia.

3.4.4. Gramatical

- BACHER, Wilhelm. *Die grammatische Terminologie des Jehûdâ b. Dawîd (Abu Zakarijâ Jahjâ Ibn Dâud) Hayyuğ. Nach dem arabischen Originale seiner*

- Schriften und mit Berücksichtigung seiner hebräischen Übersetzer und seiner Vorgänger dargestellt.* Viena: C. Gerold, 1882. 52 p. ❖ Cf. la ressenya de Nathan PORGES en: *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 32 (1883), p. 285-288, 330-336.
- BEN-HAYYIM, Zeev. «He'arot le-munaḥe ha-diqduq šel rabbi Abraham ibn 'Ezra» [«Notes sobre la terminologia gramatical de rabí Abraham ibn Ezra»], *Lešonenu* [Jerusalem], 17 (1950/51), p. 241-247. ❖ Observacions a propòsit del llibre de Leo Prijs sobre el mateix tema.
- DIEZ MERINO, Luis. «Terminología gramatical hebrea de Alfonso de Zamora». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 27-28 (1988-1989) [1991], p. 183-221.
- ENGLANDER, Henry. «Grammatical elements and terminology in Rashi's biblical commentaries». *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 11 (1936), p. 367-389; 12-13 (1937-1938), p. 505-521; 14 (1939), p. 387-429.
- GREENSPAHN, Frederick E. «Abraham ibn Ezra and the origin of some medieval grammatical terms». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 76 (1985-1986), p. 217-227.
- PRIJS, Leo. *Die grammatikalische Terminologie des Abraham ibn Ezra*. Basilea: Sopher-Verlag, 1950. 151 p. Reedició en: Ídem. *Jüdische Tradition in der Septuaginta - Die grammatikalische Terminologie des Abraham ibn Ezra*. Hildesheim: Olms Verlag, 1987.
- TARGARONA, Judit. «Conceptos gramaticales en el *Sefer moznayim* de Abraham ibn Ezra». En: DÍAZ ESTEBAN, Fernando [ed.]. *Abraham ibn Ezra y su tiempo = Abraham ibn Ezra and his age*. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990, p. 345-352.
- TÉNÉ, David. «Šeloša munaḥim mi-torat ha-higayyon še-Yona ben Janaḥ 'ása otam munaḥim be-ḥokmat ha-lašon» [«Tres termes lògics que Jonàs ibn Janaḥ convertí en termes lingüístics»]. *Massorot* [Jerusalem], 9-10-11 (1997) [= Gideon Goldenberg Festschrift], p. 225-241.
- VALLE RODRÍGUEZ, Carlos del. *Die grammatikalische Terminologie der früheren hebräischen Grammatikern*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1982. ❖ Tesi doctoral de l'autor presentada a la Ludwig-Maximilian-Universität de Munic. Cf. ressenya de Giulio BUSI en: *Henoch*, 6 (1984), p. 81-84.

3.4.5. Matemàtica i científica

- SARFATTI, Gad B. «Darke hithawwutam šel munaḥe ha-matematiqa ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«De quina manera es va formar la terminologia matemàtica hebrea en l'edat mitjana»]. *Bar-Ilan: Annual of Bar-Ilan University. Studies in Judaica and Humanities*, [Ramat-Gan] 4-5 (1967), p. 391-402.
- *Munaḥe ha-matematiqa ba-sifrut ha-mada'it ha-ivrit šel yeme ha-benayim* [títol anglès: *Mathematical terminology in the Hebrew scientific literature of the Middle Ages*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1963. Tesi doctoral. Publicada amb el mateix títol: Jerusalem: The Magnes Press; The Hebrew University, 1968. XIV, 265 p. ❖ Tracta específicament d'Abraham bar Hiya (p. 61-129), Abraham ibn Ezra (p. 130-155), Maimònides (p. 156-165), Isaac Israelí i Leví ben Guerson (p. 215-227) i els traductors d'obres àrabigues a l'hebreu. Les pàgines 243-265 contenen diversos índexs dels mots tècnics estudiats. Cf. la ressenya de Joshua BLAU en: *Lešonenu*, 34 (1969/1970), p. 144-147; de M. PLESSNER en: *Kirjath Sepher*, 45 (1969/1970), p. 173-177.
- SARFATTI, Gad B. «Munaḥe ha-matematiqa šel Mišnat ha-middot» [«Els termes matemàtics de l'obra *Mišnat ha-middot*»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 23 (1958/1959), p. 156-171; 24 (1959/1960), p. 73-94. ❖ Les pàgines 88-94 de la segona part de l'article contenen l'edició crítica dels capítols que contenen aquests termes.
- SELA, Shlomo. «Abraham ibn Ezra's special strategy in the creation of a Hebrew scientific terminology». *Micrologus* [Florència], 9 (2001), p. 65-87.

3.4.6. Mèdica, farmacològica i botànica

- FERRE, Lola. «La terminología médica en las versiones hebreas de textos latinos». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 40/2 (1991), p. 87-107. ❖ Mots que apareixen en tres traduccions hebrees d'obres mèdiques llatines d'Arnau de Vilanova i d'Ermengol Blasi, i que no són sinó transcripcions o calcs semàntics dels mots originals.
- FRIEDENWALD, Harry. *The Jews and medicine*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1944. 2 v. XXXVI, 817 p. Reeditat per Ktav Publishing House, Nova York, 196. ❖ El cap. IX (p. 146-180) del primer volum, tracta de l'ús de la llengua hebrea en la literatura mèdica medieval i conté nombroses referències a autors occitanocatalans.
- LÖW, Immanuel. «Pflanzennamen bei Raschi». En: FREIMANN, A; HILDES-

- HEIMER, M. [ed.]. *Festschrift zum siebzigsten Geburtstage A. Berliner's, gewidmet von Freunden und Schülern*. Frankfurt del Main: J. Kauffmann, 1903, p. 231-254.
- MILLÀS I VALLICROSA, J. M. «Manuscrits hebraics d'origen català a la Biblioteca Vaticana». *Estudis Universitaris Catalans* [Barcelona], 21 (1936) [= *Homenatge al Prof. Antoni Rubió i Lluch*] p. 97-109. ❖ Conté una llista de medicaments simples en àrab, llatí i català dels segles XIV-XV.
- OLMO, Gregorio del; MAGDALENA NOM DE DÉU, José Ramón. «Documento hebreo-catalán de farmacopea medieval». *Anuario de Filología* [Barcelona], 6 (1980), p. 159-187. ❖ Editen el document, el tradueixen al castellà i en comenten cada un dels noms botànics (catalans, llatins, àrabs i hebreus) que conté.
- PANIAGUA, Juan A.; GIL-SOTRES, Pedro [ed.]. *Arnaldi de Villanova opera medica omnia*. VI.2: *Commentum in quasdam parabolae et alias aphorismorum series*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques: Fundació Noguera: Universitat de Barcelona, 1993. ❖ Les pàgines 445-460 contenen un vocabulari hebreu-llatí i llatí-hebreu (compilat per Eduard Feliu) dels principals mots mèdics de les *Medicationis parabole* d'Arnau de Vilanova, publicades en el vol. VI.1 de la mateixa col·lecció.

3.4.7. Política, social i jurídica

- GULAK, Asher. «Gederim mišpaṭiyyim be-Yad ha-ḥazaqa le-ha-RaMBaM» [«Definicions jurídiques en el *Yad ha-ḥazaqa* [*Mišne Torà*] de Maimònides»]. En: *Sefer ha-RaMBaM šel ha-Tarbiz* [títol anglès: *The Maimonides Book of Tarbiz*]. Jerusalem: The Hebrew University Press Association, 1935, p. 139-151.
- FELIU, Eduard. «Quatre notes esparses sobre el judaisme medieval». *Tamid* [Barcelona], 2 (1998-1999), p. 81-122. ❖ La tercera nota, p. 103-118: «Sobre l'organització de les comunitats jueves en els temps de Salomó ben Adret», intenta aclarir les denominacions i funcions dels diversos càrrecs de les aljames segons que es pot deduir dels dictàmens de Salomó ben Adret.
- SHATZMILLER, Joseph. «Terminologie politique en hébreu médiéval: Jalons pour un glossaire». *Revue des Études Juives* [París], 142 (1983), p. 133-140. ❖ Indica les equivalències de quatre mots hebreus (*šoṭer*, *peḥa*, *hegmon*, *ḥotam*) en un document llatí de Pàmies de 1302.

3.5. Morfologia

- BLAU, Joshua. «Iyyunim be-milat 'ad u-ve-targume RaSaG» [«Consideracions sobre la preposició 'ad i sobre les traduccions de rabí Seadyà Gaon»]. En: SHARVIT, Simon [ed.]. *Mehqarim ba-lašon ha-'ivrit ha-'atiqa we-ha-ħadaša mugašim le-M. Š. Kaddari* [títol anglès: *Studies in ancient and modern Hebrew in honor of M. Z. Kaddari*]. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1999, p. 147-151. ❖ Sobre com interpreta Seadyà Gaon aquesta preposició en les seves traduccions bíbliques.
- CHARLAP, Luba. «Three views regarding the gender of biblical nouns in the writings of medieval Hebrew grammarians». En: TARGARONA BORRÁS, Judit; SÁENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Jewish Studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress, Toledo, July 1998*. Vol. I. Leiden: E. J. Brill, 1999, p. 17-25.
- DODI, Amos. «Inyene tešura batar miqra'it be-maħzor minhag Sefarad mi-tequfat ha-geruš» [«Qüestions morfològiques postbíbliques en un maħzor de ritu hispànic de l'època de l'expulsió»]. En: SHARVIT, Simon [ed.]. *Mehqarim ba-lašon ha-'ivrit ha-'atiqa we-ha-ħadaša mugašim le-M. Š. Kaddari* [títol anglès: *Studies in ancient and modern Hebrew in honor of M. Z. Kaddari*]. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 1999, p. 191-207. ❖ Estudia el ms. Londres, British Library, Or. 11594.
- ELDAR, Ilan. «Avot we-toledot be-ma'areket ha-binyanim» [«Categories verbals principals i derivades en la conjugació dels verbs»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 44 (1979/1980), p. 157-160. ❖ *Pa'al, pi'el i hif'il* són els «pares», segons alguns gramàtics medievals; els altres són els «fills».
- . «Hebrew philology between the East and Spain: The concept of derivation as a case study». *Journal of Semitic Studies* [Oxford], 43 (1998), p. 49-61. ❖ Tracta principalment de Seadyà Gaon i Judà Ĥayyuj.
- GUMPERTZ, Yeħi'el G. «Le-torat ha-havara be-diquq rabbenu Se'adya Ga'on u-vene tequfato» [«La doctrina de la síl·laba en les idees gramaticals de Seadyà Gaon i els seus contemporanis»]. En: Ídem. *Mivta'e sefatenu. Mehqarim foneiyyim historiyyim*. Jerusalem, Mossad Harav Kook, 1953, p. 131-141.
- KADDARI, Menachem Zevi. «Šede ha-magbirim bi-lešono šel rabbi Me'ir de Rothenburg» [«El camp dels intensificadors (= adverbis augmentatius) en la llengua de rabí Meir de Rothenburg»]. *Balšanut 'Ivrit = Hebrew Linguistics* [Ramat-Gan], 33-34-35 (1992), p. 185-193. ❖ Traducció anglesa: «Confronting the Hebrew of responsa: Intensifiers in the syntax of Rabbi Meir of Rothenburg». En: GLINERT, L. [ed.]. *Hebrew in Ashkenaz. A language in exile*. Nova York, 1993, p. 88-98.

- KHAN, Geoffrey. «The notion of transitive and intransitive actions in the early Karaite grammatical tradition». *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 27 (2002), p. 363-368.
- RABIN, Chaim. «Zemanim we-derakim ba-fo'al še-bi-lešon *Sefer ḥasidim*» [«Temps i modes verbals en la llengua del *Sefer ḥasidim*»]. En: *Proceedings of the Fourth World Congress of Jewish Studies*. Vol. 2. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, Fourth Congress (1965), 1968, p. 113-116. Reeditat en: Ídem. *Ḥiqre lašon: Asufat ma'amarim ba-lašon ha-ivrit u-ve-ahyoteha* [títol anglès: *Linguistic studies: Collected papers in Hebrew and Semitic languages*]. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language; The Bialik Institute, 1999, p. 349-355.
- ZURAWEL, Talma. «The *šewā* in Maimonides' commentary to the Mishna (Autrograph)», *Scripta Hierosolymitana* [Jerusalem], 37, (1998) [= *Studies in Mishnaic Hebrew*], p. 408-416.

3.6. Sintaxi

- GOSHEN-GOTTSTEIN, Moshe. *Ṭaḥbirah u-millonah šel ha-lašon ha-ivrit še-bi-tehom hašpa'atah šel ha-aravit* [títol anglès: *Syntax and vocabulary of mediaeval Hebrew as influenced by Arabic*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1951. [Tesi doctoral]
- KOGUT, Avshalom. *Ha-mišpaṭ ha-murkav be-«Sefer ḥasidim»* [Títol anglès: *The complex sentence in Sefer Hasidim*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1975. [Tesi doctoral]
- RABIN, Chaim. *The development of the syntax of post-biblical Hebrew*. Leiden: E. J. Brill, 2000. 205 p. ❖ Edició pòstuma de la tesi doctoral de l'autor (Oxford, 1943). Analitza sobretot la sintaxi de l'hebreu medieval de diversos autors occitanocatalans, principalment d'Abraham bar Hiya.

3.7. Semàntica

- GREENSPAHN, Frederick E. «The meaning of *'Ein lo domeh* and similar phrases in medieval biblical exegesis». *AJSreview* [Cambridge, Mass.], 4 (1979), p. 59-70.
- NETZER, Nissan. «Mi-lašon miqra li-lešon ḥaḳamim: 'Iyyunim semantiyyim ba-millonut ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«De la llengua bíblica a la llengua rabínica: Algunes consideracions semàntiques sobre la lexico-

grafia hebrea a l'edat mitjana». *Tarbiz* [Jerusalem], 61 (1991/1992), p. 449-464.

PERETZ, Ma'aravi. «Ha-ṭippul be-millim yeḥidaiyyot be-šorašan be-feruše R. Yehuda ibn Bal'am» [«El tractament dels hàpaxs en els comentaris de Judà ibn Balam»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 45 (1980/1981), p. 213-232. Hi ha una correcció en el vol. 46 (1982/1982), p. 159.

3.8. *Reculls de glosses i edició de glossaris medievals [classificats per la llengua no hebrea implicada]*

3.8.1. General

BLONDHEIM, D. S. «Essai d'un vocabulaire comparatif des parlers romans des Juifs au moyen âge». *Romania* [París], 49 (1923), p. 1-47, 343-388, 526-569. Addicions i correccions en el vol. 50 (1924), p. 582-590. ❖ Mots romànics rars (francesos, castellans, provençals, catalans, portuguesos i italians) que es troben sobretot en textos bíblics d'origen jueu.

3.8.2. Alemany

PERLES, Joseph. «Jüdisch-deutsche Glossen eines Schülers des R. Moses hadarschan aus dem XIII. Jahrhundert». En: Ídem. *Beiträge zur Geschichte der hebräischen und aramäischen Studien*. Munic: Theodor Ackermann, 1884, p. 145-153. ❖ Presenta el Ms. hebreu Munic 66 i dona alguns exemples del vocabulari hebreu-alemany que conté en els folis 316-373.

3.8.3. Català

COLON, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. *Panorama de la lexicografia catalana: De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986, p. 17-20: «Glosses catalanes en manuscrits hebreus».

FELIU, Eduard. «Mots catalans en textos hebreus medievals: Els dictàmens de Salomó ben Adret». *Calls* (Tàrraga), 3 (1988-1989), p. 53-73. ❖ Assenyala més de cinquanta mots catalans que es troben entre els dictàmens de Salomó ben Adret, tot traduint-ne àmpliament el context en què apareixen.

DÍAZ ESTEBAN, Fernando. «Catalanismos en documentos hebreos medieva-

- les». *Anuario de Filología* [Barcelona], 9 (1983), p. 69-86. ❖ Tracta també dels topònims i antropònims, i n'exposa el sistema de transcripció utilitzat. Hi ha una fe d'errates en el vol. 11 (1985), p. 443 de la mateixa revista.
- LLOBET I PORTELLA, Josep M. «El català parlat pels jueus de Cervera a la segona meitat del segle XV». *Espacio, Tiempo y Forma* [Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia], sèrie III. *Historia Medieval*, t. 6 (1993), p. 425-446. ❖ Transcriu trenta-quatre documents jurídics llatins que reporten les paraules literals de la part jueva en català. La llengua catalana és, òbviament, la mateixa que la de la resta de la població.

3.8.4. Eslau

- MARKON, Isak. «Die slavischen Glossen bei Isaak ben Mose Or Sarua». *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 49 (1905), p. 707-721.

3.8.5. Francès

- AVINERY, Yişhaq. *Heḳal RašI*. Jerusalem: Mossad ha-Rav Kook, 1979-1985. 2 v. ❖ Inclou tots els mots no hebreus trobats en els comentaris de RašI sobre la Bíblia i el Talmud de Babilònia. Aquesta obra fou publicada primerament en quatre volums de 1940 a 1960 en edició privada de l'autor. Sobre aquesta primera edició, cf. la ressenya de Chaim RABIN en: *Lešonenu*, 24 (1959/1960), p. 254-255.
- BANITT, Menahem. «Fragments d'un glossaire judéo-français du Moyen Âge». *Revue des Études Juives* [París], 120 (1961), p. 259-296.
- . «Ha-le'azim be-feruš RašI u-ve-sifre ha-pitronot» [«Mots estrangers en el comentari de RašI i en els glossaris bíblics »]. *Te'uda* [Tel-Aviv], 4 (1986), p. 143-168.
- . «La langue vernaculaire dans les commentaires de Raschi». En: SED-RAJNA, Gabrielle [ed.]. *RASHI 1040-1990: Hommage à Ephraïm E. Urbach*. París: Les Éditions du Cerf, 1993, p. 411-418. ❖ Breus notes sobre glosses i calcs semàntics que deixen traslluir el dialecte romànic matern de RašI.
- . «Le français chez Rachi». En: *Rachi. Ouvrage collectif*. París: Service Technique pour l'Éducation, 1974, p. 123-138.
- . *Le glossaire de Bâle*. Jerusalem: Académie Nationale des Sciences et des Lettres d'Israël, 1972. 2 v.: [vol. I] XVI, 194, 7 p.; [vol. II] XIII, 440 p.

- . *Le glossaire de Leipzig*. Jerusalem: Académie Nationale des Sciences et des Lettres d'Israël, 1995.
- . «Le la'azim of Raschi and of the French biblical glossaries». En: ROTH, C. [ed.]. *The World History of the Jewish People. Medieval Period, II: The Dark Ages*. Tel-Aviv: Massadah Pub. Co., 1966, p. 291-296.
- . «Les poterim». *Revue des Études Juives* [París], 125 (1966), p. 21-33. ❖ Parla de les glosses hebraicofranceses i dóna extenses referències bibliogràfiques sobre les que han estat publicades.
- . «L'étude des glossaires bibliques des Juifs de France au Moyen Âge. Méthode et application». *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* [Jerusalem], 2, 10 (1967). 23 p.
- . «Une vue d'ensemble sur les glossaires bibliques juifs de France au Moyen Âge». En: DAHAN, G. [et al.] [ed.]. *Rashi et la culture juive en France du Nord au Moyen Âge*. París; Lovaina: E. Peeters, 1997, p. 191-201.
- BENHEIMER, Carlo. «Deux fragments d'un glossaire hébreu-français du XIIIe siècle». *Revue des Études Juives* [París], 75 (1922), p. 23-43. ❖ Fragments extrets de la relligadura d'un manuscrit dels arxius de la ciutat de Bolonya.
- BERLINER, Abraham. *Die altfranzösischen Ausdrücke im Pentateuch-Commentar Raschi's*. Frankfurt del Main: J. Kauffmann, 1905.
- BLONDHEIM, David S. *Contribution à la lexicographie française d'après des sources rabbiniques*. París: H. Champion, 1910. 55 p. ❖ Extret del volum 39 de *Romania*.
- . «Le glossaire d'Oxford». *Revue des Études Juives* [París], 57 (1909), p. 1-18
❖ Estudia el Ms Oxford [Bodleiana], Bodley Or. 135 (Cat. Neub. 1466), publicat per A. NEUBAUER, «Un vocabulaire hébraïco-français», *Romanische Studien* [Estrasburg], 1 (1871), p. 163-196. Es tracta d'un glossari hebreu-francès-llatí.
- BRANDIN, Louis. «Les gloses françaises (loazim) de Gerschom de Metz». *Revue des Études Juives* [París], 42 (1901), p. 48-75, 237-252; 43 (1901), p. 72-100.
- CATANE, Moche. *Ošar ha-le'azim. Ha-millim ha-šarefatyyot še-be-feruše RaŠÍ 'al ha-TaNaK* [«Recull de mots estrangers. Els mots francesos dels comentaris de rabí Salomó Yishaqí sobre els diversos llibres de la Bíblia»]. Jerusalem: 1990. 130 p. ❖ Recull 1382 mots, esmentant el lloc on apareixen i arranjant-los en diversos índexs.
- . «Les gloses [de Rachi] en français». En: SCHWARZFUCHS, Simon. *Rachi de Troyes*. París: Albin Michel, 1991, p. 135-145.
- DARMESTETER, Arsène. «Glosses et glossaires hébreux-français du Moyen-Âge». *Romania* [París], 1 (1872), p. 146-176.

- «Les gloses françaises de Raschi dans la Bible». Amb notes de Louis Brandin. *Revue des Études Juives* [París], 53 (1907), 161-193; 54 (1907), p. 1-34, 205-235; 55 (1908), p. 72-83; 56 (1908), p. 70-98.
- DARMESTETER, Arsène; BLONDHEIM, D. S. *Les gloses françaises dans le commentaires talmudiques de Raschi*. Vol. I: *Texte des gloses*. París: Librairie Ancienne Honoré Champion, 1929. LXXVI, 212 p. Vol. II: *Études lexicographiques*, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1937. 172 p. ❖ Cf. la ressenya d'Immanuel LÖW en: *The Jewish Quarterly Review*, 21 (1930-1931), p. 327-328.
- GREENBERG, J. *Foreign words in the Bible commentary of Raschi*. Jerusalem: J. Greenberg, 1988. 360 p.
- GUKOVITZKI, Dayan I. *Sefer targum ha-la'az 'al ha-ŠaŠ we-'al ħamiša ħumše Tora* [«Llibre de la traducció dels mots estrangers que hi ha en (els comentaris de Salomó Yishaqí) sobre els sis ordres del Talmud i el Pentateuc»]. 2a edició. Londres: Edició de l'autor, 1992. XIV, 192 p. ❖ Dóna la transcripció del mot francès antic i el tradueix o l'explica en francès modern i en anglès. Conté diversos índexs.
- KOPF, L. «Les gloses françaises dans deux commentaires du Taršiš de Moïse Ibn Ezra (Ms. Munich 211, ms Hambourg 32²)». *Revue des Études Juives* [París], 111 (1951-1952), p. 87-142.
- LÉVI, Israël. «Fragments d'un glossaire hébreu-français». *Revue des Études Juives* [París], 50 (1905), p. 197-210.
- LEVY, Raphael. *Contribution à la lexicographie française selon d'anciens textes d'origine juive*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1960. 657 p. ❖ Cf. la ressenya de Menahem BANITT en: *Tarbiz* [Jerusalem], 31 (1961/1962), p. 214-226.
- «Les gloses françaises chez Simson de Sens». *Revue des Études Juives* [París], 101 (1937), p. 102-107. ❖ Edita la llista completa de mots vulgars (romànics) que apareixen en els comentaris sobre el Talmud d'aquest autor (segles XII-XIII).
- «RASHI's contribution to the French language». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 32 (1941-1942), p. 71-78.
- *Recherches lexicographiques sur d'anciens textes français d'origine juive*. Baltimore, Md.: The Johns Hopkins Press; París: Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1932. 92 p. ❖ Recull de 815 mots procedents tant de fonts impreses com de manuscrites.
- *Trésor de la langue des juifs français au Moyen Âge*. Austin: University of Texas Press, 1964. XIX, 236 p. ❖ Cf. la ressenya de Menahem BANITT en: *Lešonenu* [Jerusalem], 30 (1965/66), p. 61-64; i de Bernhard BLUMENKRANZ en: *Le Moyen Âge* [París], 72 (1966), p. 616-622.

- MAYER, Lambert; BRANDIN, Louis. *Glossaire hébreu-français du XIIIe siècle: Recueil de mots hébreux bibliques avec traduction française. Manuscrit de la Bibliothèque Nationale, fonds hébreu, n. 302*. París: Leroux, 1905. ❖ El manuscrit d'aquest glossari conté breus comentaris hebreus sobre cada mot, comentaris que no foren inclosos en aquesta edició. Lambert els publicà posteriorment, ensems amb una llista dels antics exegetes que hi són esmentats, en: LAMBERT, Mayer. «Ha-be'urim ha-nimša'im be-sefer ha-le'azim ašer be-Ošar ha-Sefarim ha-Le'umi ba-'ir Paris», en: GÜNZBURG, David von; MARKON, Isaak [ed.]. *Zikkaron le-Avraham Eliyyahu. Qevušat ma'amarim be-ḥokmat Israel ašer niḳtevu li-kevod ha-rav Eliyyahu Harkavy...* [títol alemany: *Festschrift zu ehren des Dr. A. Harkavy...*]. Vol. II. Sant Petersburg: Imprès per H. Itzkowski (Berlín), 1908/1909, p. 368-390.
- PORGES, N. «Fragment d'un glossaire hébreu-français du XIIIe siècle». *Revue des Études Juives* [París], 67 (1914), p. 183-194. ❖ Transcriu un glossari en lletres hebrees (que és posterior a l'any 1240), sense afegir-hi cap interpretació pròpia.
- SARFATTI, Gad Ben-Ami. «Al ha-le'azim šel RašĪ» [«Sobre els mots en vulgar en rabí Salomó ben Isaac»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 37 (1972/1973), p. 43-49. ❖ Assenyala molts casos en què diríeu que RašĪ, en donar la traducció francesa d'un mot, vol que el lector es fixi també en certs aspectes gramaticals de l'hebreu.
- THEODOR, J. «Die Laazim in den alten Kommentaren zu Bereschit rabba». EN: KRAUSS, Samuel [ed.]. *Festschrift Adolf Schwarz zum siebzigsten Geburtstag 15. Juli 1916 gewidmet von Freunden und Schülern*. Berlín; Viena: R. Löwit Verlag, 1917, p. 361-388. Reedició facsímil: NovaYork, Arno Press, 1980. ❖ Aplega 135 mots no hebreus (la majoria francesos, però uns quants són italians i occitans).

3.8.6. Itàlia

- BLONDHEIM, David Simon. *Notes on the Italian words in the Aruch completum*. Nova York: Alexander Kohut Memorial Foundation, 1933. 15 p.
- CUOMO, Luisa. *Le glosse volgari dell'Aruch di R. Nathan ben Jehiel da Roma*. Tesi doctoral. Jerusalem, The Hebrew University, 1974.
- . «Qawwim le-ḥoša'a biqqoratit šel ha-la'azim ha-nimša'im be-'Aruk le-R. Natan ben Yehi'el me-Roma» [«Algunes indicacions sobre com caldria editar críticament els mots vulgars italians que es troben en l'Aruk de Natan

- ben Yehi'el de Roma»). En: *Proceedings of the Fifth World Congress of Jewish Studies*. Vol. 4. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1973, p. 233-237.
- LOEW, Immanuel. «Gloses romanes dans les écrits rabbiniques». *Revue des Études Juives* [París], 27 (1893), p. 239-249. ❖ Mots romànics extrets de dues obres de Şidqiyya ben Abraham, autor italià del segle XIII.

3.8.7. Llatí-Grec

- BEIT-ARIÉ, Malachi. «A Hebrew-Latin glossary - A testimony of spoken Hebrew in tenth-century Jerusalem» [en hebreu]. *Tarbiz* (Jerusalem), 48 (1979), p. 274-303.
- CASAS HOMES, Josep M^a. «Vocabulari trilingüe del segle XI». En: DÍAZ, R. M. [ed.]. *Miscellanea biblica B. Ubach*. Montserrat, 1953, p. 449-458. ❖ Comenta i edita el vocabulari hebreu-grec-llatí del manuscrit 74 de Ripoll.
- DODI, Amos. «Ha-ivrit bi-ketav laṭini mi-Sefarad ha-noşerit lifne ha-geruś» [«L'hebreu en un text llatí de l'Espanya cristiana d'abans de l'expulsió»]. En: SIVAN, Daniel; HALEVY-KIRTCHUK, Pablo-Itshaq [ed.]. *Qol le-Ya'aqov: 'Asufat ma'amarim li-kevod Prof. Ya'aqov Ben-Tolila* [títol anglès: *Yaaqov Bentolila jubilee volume: Research papers in Hebrew linguistics, Hebrew literature and Jewish language*]. Beerxeba: Ben Gurion University of the Negev Press, 2003, p. 103-124. ❖ Estudia els mots hebreus transcrits en l'obra *Censura et confutatio libri Talmud*, de l'any 1488, escrit en terres de llengua castellana.
- LLAURÓ, J. «Los glosarios de Ripoll». *Analecta Sacra Tarraconensia* [Barcelona], 3 (1927), p. 331-389; 4 (1928), p. 271-341. ❖ Edita diversos glossaris continguts en el manuscrit 74 de Ripoll. En el vol. 4, p. 282, fa referència al vocabulari trilingüe (hebreu-grec-llatí).
- MILLÁS VALLICROSA, J. M. «Un antiguo glosario hispano-hebraico con transcripciones pretiberienses». *Sefarad* [Madrid], 21 (1961), p. 219-239. ❖ Examina el glossari hebreu (transcrit en lletres llatines), grec i llatí que es troba en el Ms 74 de Ripoll. Cf. MORAG, Shelomo. «The pronunciation of Hebrew in medieval Spain: Some notes on its early history». En: *Salvación de la Palabra. Targum, Derash, Berith*. Madrid: Ediciones Cristiandad, 1986, p. 750-751.

3.8.8. Occità

- ASLANOV, Cyril. *Le provençal des Juifs et l'hébreu en Provence: Le dictionnaire Šaršot ha-Kesef de Joseph Caspi*. París; Lovaina: Peeters, 2001. 232 p. ❖ Tracta dels mots en vulgar (occitans) que apareixen en aquesta obra de Jucef Caspi i descriu les seves doctrines lexicogràfiques i semàntiques
- BIESENTHAL, J. H. R.; LEBRECHT, F. [ed.]. *Sefer ha-Šorašim: Rabbi Davidis Kimchi Radicum Liber sive Hebraeum Bibliorum Lexicon*. Berlín: G. Bethge, 1847. Reedició facsímil: Jerusalem, 1967. 906 col. ❖ Aquest diccionari conté centenars de glosses occitanes i romàniques. Cf. TALMAGE, F. E. *David Kimhi: The man and the commentaries*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975, p. 63-64; ASLANOV, C. *Le provençal des Juifs et l'hébreu en Provence: Le dictionnaire Šaršot ha-Kesef de Joseph Caspi*, París; Lovaina: Peeters, 2001, p. 48, nota 8.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel [ed.]. *Un diccionario hebreo de Provenza (siglo XIII)*. Granada: Universidad de Granada: Universidad Pontificia de Salamanca, 1987. 75, 222 p. ❖ Les pàgines 46-49 contenen una llista de tots els mots occitanocatalans utilitzats en el diccionari com a traducció de mots hebreus.
- SCHWAB, Moïse. *Livre de comptes de Mardoché Joseph (manuscrit hébréo-provençal)*. París: Imprimerie Nationale, 1913. 38 p. ❖ És una separata de *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et d'autres bibliothèques*, vol. XXXIX, p. 467-502. Transcriu i tradueix alguns fragments d'aquest llibre de comptes, tot donant abundant informació sobre els noms propis, de monedes, de pesos i de mesures occitans que conté.

3.9. *La llengua de la poesia [excloses les qüestions de mètrica o versificació]*

- ALLONY, Neḥemya. «Mi-lešon yeme ha-benayim (Šete millim qašot be-diwan RašBaG)» [«Sobre la llengua medieval (Dos mots difícils del divan de rabí Salomó ben Gabirol)»]. *Sinai* [Jerusalem], 39 (1975), p. 157-172.
- . «Mi-širat RašBaG u-lešono» [«Sobre la llengua de la poesia de rabí Salomó ben Gabirol»]. *Hebrew Union College Annual* [Cincinnati], 47 (1976), p. 1-104.
- . «Mi-širat Sefarad u-lešonah» [«La llengua de la poesia [hebrea] hispànica»]. *Sinai* [Jerusalem], 22 (1959), p. 152-169; *Ošar Yehude Sefarad* [Jerusalem], 3 (1960), p. 15-49; *Sinai*, 28 (1964), p. 236-262; 30 (1966), p. 127-142; 33 (1969), p. 12-35, 155-175.

- BACHER, Wilhelm. «Abulwalid Ibn Ganah und die neuhebräische Poesie». *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 36 (1882), p. 401-409. ❖ La poesia «neohebrea» és, en aquest article, la poesia medieval. Parla de l'actitud d'Ibn Janah envers els poetes i la poesia, i les desviacions gramaticals en què incorren.
- GOLDENBERG, Esther. «Doḥaq ha-šir be-torat ha-lašon ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«La necessitat poètica en la gramàtica hebrea de l'edat mitjana»]. En: BAR-ASHER, Moshe [et al.]. *Mehqere lašon mugašim le-Ze'ev Ben-Hayyim be-hagi'o la-ševa*. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, 1983, p. 117-141. ❖ Exposada la doctrina d'Ibn Janah sobre les desviacions gramaticals que tenen lloc en la llengua per necessitats poètiques (basada en el tractament que rebia aquest tema entre els gramàtics àrabs).
- . «Torot lašon we-ivrit neḵona bi-yeme ha-benayim» [«Les regles gramaticals i l'hebreu correcte a l'edat mitjana»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 54 (1990) p. 183-216. ❖ Sobre les variants en l'ús del gènere a la poesia hebrea medieval.
- HAZAN, Ephraim. «Ha-ivrit be-širat Sefarad». *Lešonenu la-Am* [Jerusalem], 40-41 (1989-1990), p. 60-67.
- MIRSKY, Aharon. «Li-fešutah šel lešon širat yeme ha-benayim» [«Per a una millor intel·ligència de la llengua de la poesia [hebrea] medieval»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 18 (1952/1953), p. 97-103.
- RATZABY, Yehuda. «Iyyune lašon ba-širatenu ha-sefaradit» [«Consideracions lingüístiques a propòsit de la nostra poesia hispànica»]. *Sinai* [Jerusalem], 73 (1972/1973), p. 50-62.
- . «Iyyune lašon ba-Ben Mišle le-R. Šemu'el ha-Nagid» [«Consideracions lingüístiques sobre el Ben Mišle de R. Samuel ha-Nagid»]. *Bar-Ilan: Sefer ha-šana le-mada'e ha-yahadut we-ha-ruah* = *Bar-Ilan Annual of Bar-Ilan University. Studies in Judaica and Humanities* [Ramat-Gan], 4-5 (1966/1967), p. 160-180.
- . «Iyyune lašon be-širat Sefarad» [«Consideracions lingüístiques a propòsit de la poesia hebrea d'Hispania»], *Lešonenu* [Jerusalem], 21 (1956/1957), p. 22-32; 26 (1961/1962), p. 29-34. ❖ Assenyala els calcs semàntics que experimentaren nombrosos mots hebreus a causa de la influència de l'àrab.
- TOBI, Yosef. «Al masoret lešon ḥaḳamim ba-šira ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«Sobre la tradició de l'hebreu misnaic en la poesia hebrea medieval»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 37 (1972/1973), p. 137-153. ❖ Es limita a descriure diferències de vocalització. Hi ha una nota crítica de Y. Ratzaby a les pàgines 311-312 del mateix volum.
- YARDEN, Dov. «Mi-lešono šel R. Šelomo ibn Gabirol» [«Alguns aspectes de la llengua de Salomó ibn Gabirol»]. *Lešonenu la-Am* [Jerusalem], 19

(1967/1968), p. 218-220; 21 (1969/1970), p. 28-30; 26 (1974/1975), p. 233-236.

4. Estudis històrics, descriptius, comparatius

- ABRAMSON, Shraga. *Mi-pi ba'ale lešonot: Meḥqarim be-divre rav Yehuda Hayyuj, rav Yona ben Janah, rav Abraham ibn 'Ezra we-rav David Qimḥi* [«L'ensenyament dels mestres de la llengua: Estudis sobre les doctrines de rabí Judà Hayyuj, rabí Jonàs ibn Janah, rabí Abraham ibn Ezra i rabí David Qimḥi»]. Jerusalem: Mossad Harav Kook, 1988. 382 p.
- ALLONY, Neḥemya. «Ha-maḥloqet ha-balšanit be-ereš Sefarad ba-me'a ha-ʿasirrit» [«La polèmica lingüística a Hispània en el segle X»]. *Tarbiz* [Jerusalem], 54 (1984/1985), p. 158-163.
- ALONY [= ALLONY], Nehemías. *El resurgimiento de la lengua hebrea en al-Andalus*. Madrid: Aben Ezra Ediciones, 1995. 183 p. [Traduït de l'hebreu al castellà per Antonio Peral i Carlos del Valle]. ❖ Inclou sis estudis, especialment sobre Moisès ibn Ezra, Salomó ibn Gabirol i Judà ha-Leví, i llur actitud davant el moviment cultural andalusí de la 'arabiya.
- . «Meqorot le-toledot ha-diqduq ha-ʿivri bi-yeme ha-benayim». *Lešonenu* [Jerusalem], 13 (1944-1945), p. 211-222.
- ASLANOFF, Cyril. «Ben ha-medaqdeqim ha-laṭinim (Donatus we-Prisqianus) leven RaDaQ, ha-Efodi we-De Balmes le-ʿinyan ha-diyyun ha-foneṭi» [«Estudi comparatiu dels gramàtics llatins (Donat i Priscia) amb David Qimḥi, Profiat Duran i Abraham de Balmes sobre el tractament de la fonètica»]. *Meḥqarim be-lašon = Language studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 303-324.
- ASLANOFF, Cyril. «La réflexion linguistique hébraïque dans l'horizon intellectuel de l'Occident médiéval: Essai de comparaison des traités de grammaire hébraïque et provençale dans la perspective de l'histoire des doctrines grammaticales». *Revue des Études Juives* [París], 155 (1996), p. 5-32. ❖ Punts de contacte entre les gramàtiques provençals i hebrees, prenent com a referència per a aquestes darreres el *Ma'ase Efod* de Profiat Duran i el *Miqne Abram* [anomenat *Peculium Abrae* en llatí] d'Abraham ben Meïr de Balmes. Publicat posteriorment en: *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* [París], 94 (1999), p. 1-30.
- BACHER, Wilhelm. *Die Anfänge der hebräischen Grammatik*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1895, 120 p. Reedició facsimil: Ídem. *Die Anfänge der hebräischen Grammatik; Die hebräische Sprachwissenschaft vom 10. bis zum 16. Jahrhundert*. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1974, [= *Amsterdam Stu-*

- dies in the Theory and History of Linguistic Science*, vol. 4], p. 1-120. ❖ Presenta les doctrines dels gramàtics hebreus més antics, fins al segle X.
- «Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abu Ibrahim ibn Barun». *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* [Berlín], 14 (1894), p. 223-249.
- *Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abulwalid Merwân Ibn Ġanâh*. Viena: C. Gerold, 1884. 80 p. Reedició facsímil: Ídem. *Vier Abhandlungen über Abulwalid ibn Ganâh, ca. 990-1050*. Amsterdam: Philo Press, 1970.
- *Die hebräische Sprachwissenschaft vom 10. bis zum 16. Jahrhundert. Mit einem einleitenden Abschnitte über die Massora*. Trèveris: Sigmund Mayer, 1892. 114 p. Reedició facsímil: Ídem. *Die Anfänge der hebräischen Grammatik: Die hebräische Sprachwissenschaft vom 10. bis zum 16. Jahrhundert*. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1974 [= *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science*, vol. 4], p. 121-235. ❖ Presenta breument (dedicant entre 3 i 9 pàgines a cadascun d'aquests) les doctrines dels principals gramàtics hebreus de l'edat mitjana. Des de Seadyà Gaon fins a Abraham de Balmes. La introducció a la masora ocupa les pàgines 1-12.
- *Die hebräisch-neuhebräische und hebräisch-aramäische Sprachvergleichung des Abulwalid Merwân Ibn Ġanâh*. Viena: C. Gerold, 1885. 40 p. Reeditat en: Ídem. *Vier Abhandlungen über Abulwalid ibn Ganâh, ca. 990-1050*. Amsterdam: Philo Press, 1970.
- BECKER, Dan. «Šone min ha-'aravit be-ḵiteve ḥaḳme ha-lašon ha-yehudiyim bi-yeme ha-benayim» [«Diferent de l'àrab en l'obra de diversos gramàtics jueus de l'edat mitjana»]. *Te'uda* [Tel-Aviv], 6 (1988), p. 139-158. ❖ Dóna noranta-cinc exemples trets d'onze gramàtics medievals que pretenen posar en relleu la diferència que aquests gramàtics veien entre l'àrab i l'hebreu.
- BEN-HAYYIM, Ze'ev. «The contribution of the Samaritan inheritance to research into the history of Hebrew». *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities* [Jerusalem], 3 (1968), p. 162-174 (article VI). ❖ La versió original hebrea: «Terumat morešet ha-šomronim le-ḥequer toledoteha šel ha-'ivrit» fou publicada en el volum 3 de la sèrie hebrea.
- CHOMSKY, William. «How the study of Hebrew grammar began and developed». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 35 (1944-1945), p. 281-301.
- «The growth of Hebrew during the Middle Ages». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 75 (1967), p. 121-136.
- DODI, Amos. «Masorot lešon ḥaḳamim be-Qaṭalonya lifne ha-geruš» [«Les tra-

- dicions de l'hebreu misnaic a Catalunya abans de l'expulsió». En: BEN-DAVID, A.; GLUSKA, Y. [ed.]. *Meḥqarim ba-lašon ha-ivrit u-ve-mada'e ha-yahadut* [títol anglès: *Hebrew language and Jewish studies*]. Jerusalem: Ha'Aguda le-Ṭipuaḥ Ḥevra we-Tarbut, 2001, p. 38-78. ❖ Estudia diversos aspectes morfològics d'un mahzor escrit a Barcelona l'any 1245 (Ms. Moscou, Ginzburg, 198).
- ELDAR, Ilan. «Eskolat ha-diqduq ha-andalusit: Tequfat ha-rešit» [«L'escola gramatical andalusina: Primera època»]. *Pe'amim* [Jerusalem], 38 (1989), p. 21-34.
- . «Sifrut ha-diqduq šel yahadut Aškenaz bi-yeme ha-benayim» [«La literatura gramatical del judaisme asquenazita a l'edat mitjana»]. *Massorot* [Jerusalem], 5-6 (1991), p. 1-34. ❖ Descriu breument el contingut de vuit tractats gramaticals d'origen asquenazita conservats en manuscrit.
- EPPENSTEIN, Simon. «Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Jehuda ibn Koreisch». *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* [Berlín], 44 (1900), p. 486-507.
- GOSHEN-GOTTSTEIN, Moshe. «Ḥequer ha-ivrit ha-mešu'arevet bi-yeme ha-benayim» [«L'estudi de l'hebreu arabitzat de l'edat mitjana»]. En: *Proceedings of the Fourth World Congress of Jewish Studies*. Vol. 2. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1968, p. 109-112.
- . *Tabbirah u-millonah šel ha-lašon ha-ivrit še-bi-tehom hašpa'atah šel ha-aravit* [títol anglès: *Syntax and vocabulary of mediaeval Hebrew as influenced by Arabic*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1951. [Tesi doctoral]
- HABERMAN, Abraham Me'ir. «Mi-lešonam ha-ivrit šel yehude Aškenaz bi-yeme ha-benayim» [«Alguns aspectes de la llengua hebrea dels jueus asquenazites a l'edat mitjana»]. *Lešonenu la-Am* [Jerusalem], 26 (1974/1975), p. 275-277.
- HALKIN, A. S. «The medieval attitude toward Hebrew». En: ALTMANN, A. [ed.]. *Biblical and Other Studies*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963, p. 233-248. ❖ Nombroses referències a les idees de Profiat Duran sobre l'hebreu.
- KADDARI, Menachem Zvi. «Kiwwunim be-ḥequer lešonah šel sifrut ha-še'elot u-tešuvot» [«Tendències en l'estudi de la llengua dels dictàmens»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 54 (1989/1990), p. 231-245. ❖ Assenyala quins són els aspectes lingüístics que caldria estudiar en l'hebreu dels dictàmens.
- . *Mi-yrušat lešon yeme ha-benayim* [títol anglès: *The medieval heritage of modern Hebrew usage*]. Tel-Aviv: Devir Publishing Co., 1970. XVII, 167 p. ❖ Posa en relleu les influències lèxiques i gramaticals que l'hebreu modern ha rebut de la llengua medieval, i amb aquesta finalitat dóna abundant informació sobre l'ús de l'hebreu a l'edat mitjana.

- KESSLER-MESGUICH, Sophie. «Morešet ha-Qimḥim be-sifre ha-diqduq ha-ivri šel Sanctes Pagninus» [«El llegat dels Quimhí en l'obra gramatical de Sanctes Pagninus»]. *Meḥqarim be-lašon = Language studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 325-335. ❖ Examina els *Hebraicarum Institutionum Libri Quatuor* escrits l'any 1526 per l'hebraïsta italià Sanctes Pagninus i remarca la influència de la gramàtica de David Quimhi sobre l'obra de Pagninus.
- KHAN, Geoffrey. «The early eastern traditions of Hebrew grammar». En: LANGE, Nicholas de [ed.]. *Hebrew scholarship and the medieval world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 77-91.
- . «The Karaite tradition of Hebrew grammatical thought». En: HORBURY, William [ed.]. *Hebrew study from Ezra to Ben-Yehuda*. Edinburgh: T&T Clark, 1999, p. 186-203.
- . «The medieval Karaite tradition of Hebrew grammar». *Boletín de la Asociación Española de Orientalistas* [Madrid], 38 (2002), p. 51-76.
- KLAR, Binyamin. «Le-darke harḥavat ha-lašon ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«Sobre l'ampliació de la llengua hebrea a l'edat mitjana»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 15 (1946/1947), p. 116-124.
- KOGUT, Simḥa. «Mašav ha-meḥqar šel ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«La situació de la recerca sobre l'hebreu medieval»]. *Biqoret u-faršanut = Criticism and Interpretation* [Ramat-Gan], 16 (1981), p. 9-31.
- . «The language of *Sefer Ḥasidim*: Its linguistic background and methods of research» En: TWERSKY, Isadore [ed.]. *Studies in medieval Jewish history and literature*. Vol. II. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984, p. 95-108.
- KUTSCHER, Eduard Yechezkel. *A history of the Hebrew language*. A cura de Raphael KUTSCHER. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University; Leiden: E. J. Brill, 1982, p. 148-182: «Medieval Hebrew». ❖ Cf. la ressenya de Joshua BLAU en: *Lešonenu*, 46 (1981/1982), p. 150-152.
- MAMAN, Aron. «Ha-ivrit šel ha-qara'im» [«L'hebreu dels caraïtes»]. *Lešonenu la'am* [Jerusalem], 40-41 (1989-1990), p. 53-59.
- . «Ha-qara'im u-lešon Ḥ"ZL: Nosah ha-muva'ot we-šimmuš ha-lašon» [«Els caraïtes i l'hebreu misnaic: Text de les citacions i ús de la llengua»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 55 (1990/1991), p. 221-268. ❖ Detecta influències dels usos lingüístics dels caraïtes damunt les citacions de textos rabínics. Hi ha una versió anglesa abreujada d'aquest article en: *Scripta Hierosolymitana* [Jerusalem], 37, (1998) [= *Studies in Mishnaic Hebrew*], p. 264-283: «Karaïtes and Mishnaic Hebrew: Quotations and usage».
- . *Hašwa'at ošar ha-millim šel ha-ivrit le-aravit be-ḥibure ha-balšanut ha-ivrit le-min RaSaG (rešit ha-me'a ha-10) we-ad Ibn Barun (rešit ha-me'a ha-12*

- [«*Comparació del lèxic hebreu amb l'arab en els escrits lingüístics hebreus des de Seadyà Gaon (primèria del segle X) fins a Ibn Barun (primèria del segle XII)*»]. Tesi doctoral. Jerusalem: The Hebrew University, 1984.
- MORAG, Shelomo. «Ben mizraḥ le-ma'arav. Le-farašat mesiratah šel ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«Entre orient i occident. La història de la transmissió de l'hebreu a l'edat mitjana»]. En: *Proceedings of the Sixth World Congress of Jewish Studies [1973]*. Vol. IV. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1980, p. 141-156.
- . *Ha-ivrit še-be-fi yehude Teman* [títol anglès: *The Hebrew language tradition of the Yemenite Jews*]. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language, 1963. 49, 340, IV p.
- . «Ha-morešet ha-lešonit ha-ivrit šel qehilot Sefarad» [«L'herència lingüística hebraica de les comunitats hispàniques»]. *Pe'amim* [Jerusalem], 53 (1992/1993), p. 4-17.
- . «Hebrew in medieval Spain: Aspects of evolution and transmission». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada] 44, *Sección de Hebreo*, (1995), p. 3-21.
- . «Maḥloqet Menaḥem we-Dunaš we-tahaliḳ ha-teḥiyya ha-ivrit bi-Sefarad» [«La disputa entre Menahem i Dunaix, i el renaixement de l'hebreu a Hispània»]. *Pe'amim* [Jerusalem], 56 (1993), p. 4-19.
- . «Rešit ha-millona'ut ha-ivrit we-ha-aravit» [«El començament de la lexicografia hebraica i aràbiga»]. *Molad*. Nova sèrie [Jerusalem], 3 (Quadern 227), (1972), p. 575-582.
- . «The Jewish communities of Spain and the living traditions of the Hebrew language». En: BEINART, Haim [ed.]. *Moresbet Sefarad: The Sephardi legacy*. Jerusalem: The Magnes Press; The Hebrew University, 1992, p. 103-114. ❖ Sobre les diverses tradicions gramaticals reflectides en les obres dels antics gramàtics andalusins (segles X-XII), especialment en coses de pronunciació.
- NETZER, Nissan. *Lešon ḥakamim be-kiteve ha-medaqdeqim ha-ivriyyim bi-yeme ha-benayim: Bi-tequfat ha-yešira ha-meqorit RaSaG - Ibn Bil'am* [títol anglès: *Mishnaic Hebrew in the work of Medieval Hebrew grammarians*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1983. [Tesi doctoral]
- NEUMAN, Yishaï. «L'hébreu médiéval». *Tsafon: Revue d'Études Juives du Nord* [Lilla], 45 (2003), p. 65-92.
- OLSZOWY-SCHLANGER, Judith. «Karaitic linguistics: The "renaissance" of the Hebrew language among early Karaite Jews and contemporary linguistic theories». *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* [Münster], 7 (1997), p. 81-100.

- *Karaite marriage contracts from the Cairo Geniza: Legal traditions and community life in mediaeval Egypt and Palestine*. Leiden: Brill, 1997. XIV, 522 p. ❖ Edita i tradueix seixanta-cinc documents hebreus, tot estudiant-ne les tradicions legals i lingüístiques que s'hi traslluen.
- «The knowledge and practice of Hebrew grammar among Christian scholars in pre-expulsion England: The evidence of 'bilingual' Hebrew-Latin manuscripts». En: LANGE, Nicholas de [ed.]. *Hebrew scholarship and the medieval world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 107-128.
- «The knowledge of Hebrew among early Karaites, and its use in Karaite legal contracts». En: HORBURY, William [ed.]. *Hebrew study from Ezra to Ben-Yehuda*. Edimburg: T&T Clark, 1999, p. 165-185.
- OUTHWAITE, Benjamin. «Karaite epistolary Hebrew: The letters of Toviyah ben Moshe». En: KHAN, Geoffrey [ed.]. *Exegesis and grammar in medieval Karaite texts*. Oxford: Oxford University Press on behalf of the University of Manchester, 2001, p. 196-234. ❖ Edita tres cartes procedents de la guenizà del Caire.
- POZNANSKI, Samuel. «New material on the history of Hebrew and Hebrew-Arabic philology during the X-XII centuries». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 16 (1925-1926), p. 237-266.
- RABIN, Chaim. «Hebrew and Arabic in medieval Jewish philosophy». En: STEIN, S.; LOEWE, R. [ed.]. *Studies in Jewish religious and intellectual history presented to Alexander Altmann on the occasion of his seventieth birthday*. Alabama: The University of Alabama Press, 1979, p. 235-245.
- «Hiyyutah šel ha-ivrit bi-yeme ha-benayim» [«La vitalitat de l'hebreu a l'edat mitjana»]. *Lešonenu la-ʿAm* [Jerusalem], 12 (1961), p. 14-18.
- *ʿIqqare toledot ha-lašon ha-ivrit* [«Alguns punts principals de la història de la llengua hebrea»]. Jerusalem: Histadrut ha-Šionit ha-ʿOlami, 1980/1981, p. 33-42.
- «L'hébreu «mixte»: De la langue de la Mishna à la renaissance de l'hébreu». *Revue des Études Juives* [París], 145 (1986), p. 221-226. ❖ Comunicació feta a la Société des Études Juives el 25 de març de 1985.
- RATZABY, Yehuda. «ʿIyyune lašon be-sifrut yeme ha-benayim» [«Consideracions lingüístiques sobre la literatura medieval»]. En: LURIA, Ben-Sion. *Sefer Abraham Even-Shoshan*. Jerusalem: Kirjath Sepher, 1985, p. 267-288.
- RIVLIN, Joseph. «ʿInyene lašon mitok ʿtofese šetarot me-ha-me'a ha-11» [«Qüestions lingüístiques suscitées per un aplec de documents del segle XI»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 56 (1991/1992), p. 45-54. ❖ Es refereix al formulari de documents procedent de Lucena, trobat a la Guenizà del Caire. N'examina diversos aspectes terminològics i semàntics.

- ROSÉN, H. B. *La nature de l'hébreu médiéval: Une grande langue de tradition à différenciation régionale*. Tel-Aviv: The Chaim Rosenberg School of Jewish Studies: Tel-Aviv University, 1986. 23 p. ♦ Conferència feta al Collège de France l'any 1985, la versió anglesa de la qual constitueix el cap. IV de: ROSÉN, Haiim B. *Hebrew at the crossroads of cultures: From outgoing Antiquity to the Middle Ages*. Lovaina; París: Peeters, 1995, p. 55-76.
- ROTH, Norman. «Jewish reactions to the *arabiyya* and the renaissance of Hebrew in Spain». *Journal of Semitic Studies* (Oxford), 28 (1983), p. 63-84.
- ROTHSCHILD, Jean-Pierre. «Les étapes d'une appropriation: Donat ancien, Donats vernaculaires médiévaux et deux versions successives du Donat hébreu *Re'shit ha-leqah*». *Helmántica* [Salamanca], 158-159 (2001), p. 229-274.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel; TARGARONA BORRÁS, Judit. *Gramáticos hebreos de Al-Andalus (siglos X-XII): Filología y Biblia*. Còrdova: Ediciones El Almenadro, 1988. 192 p. ♦ Presenta la vida i l'obra de Menahem ben Saruc, Dunai ben Labrat i llurs deixebles, Judà Hayyuj, Jonà ibn Janah, amb breus referències a les doctrines gramaticals d'altres autors menys importants en tant que gramàtics.
- SÁENZ-BADILLOS, Ángel. «Hebrew philology in Sefarad: The state of the question». En: LANGE, Nicholas de [ed.]. *Hebrew scholarship and the medieval world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 38-59 ♦ Conté una amplíssima bibliografia.
- . *Historia de la lengua hebrea*. Sabadell: Editorial AUSA, 1988, p. 201-258: «El hebreo medieval», i p. 345-352 [bibliografia]. ♦ La traducció anglesa d'aquesta obra ha estat ressenyada per Y. BLAU en: *Lešonenu* [Jerusalem], 58 (1993/1994), p. 87-93, i per E. ULLENDORF en: *Journal of Jewish Studies* [Oxford], 46 (1995), p. 283-292.
- SCHIPPERS, Arie. «The Hebrew grammatical tradition». En: HETZRON, Robert [ed.]. *The Semitic languages*. Londres: Routledge, 1997, p. 59-65.
- SHEHADEH, Haseeb. «Mediaeval Hebrew in the context of Middle Arabic». En: HAXEN, Ulf [et al.] [ed.]. *Jewish Studies in a New Europe: Proceedings of the 5th Congress of Jewish Studies in Copenhagen 1994*. Copenhagen: C. A. Reitzel, 1998, p. 798-821.
- SIMONSOHN, Shlomo. «The Hebrew revival among early medieval European Jews». En: LIEBERMAN, S.; HYMAN, A. [ed.]. *Salo Wittmayer Baron jubilee volume on the occasion of his eightieth birthday*. Vol. 2. Jerusalem: American Academy for Jewish Research, 1974, p. 831-858.
- SKINNER, Andrew Charles. *Veritas hebraica: Christian attitudes toward the Hebrew language in the high Middle Ages*. University of Denver, 1986. [Tesi doctoral]

- TÉNÉ, David. «Hašwa'at ha-lešonot wi-ydi'at ha-lašon (ba-ezor ha-dibbur ha-ʿaravi ba-mešot ha-10 we-ha-11 le minyan ha-mequbbal)» [«La comparació de llengües i el coneixement de la llengua (en la zona lingüística àrabica en els segles X i XI)»]. En: BAR-ASHER, Moshe [et al.]. *Mehqere lašon mugašim le-Ze'ev Ben-Ḥayyim be-hagi'ó la-ševa*. Jerusalem: The Magnes Press: The Hebrew University, 1983, p. 237-287.
- . «Hebrew linguistic tradition». En: KOERNER, E. F. K.; ASHER, R. E. [ed.]. *Concise history of the language sciences: From the Sumerians to the cognitivists*. Oxford: Pergamon, 1995, p. 21-28.
- . «Teqfat ha-benayim be-divre yameha šel ha-lašon ha-ivrit» [«El període medieval en la història de la llengua hebrea»]. En: BAR-ASHER, Moshe [ed.]. *Mehqarim be-mada'e ha-yahadut: Asufat ha-harša'ot we-ha-diyunim še-nišé'u ba-kenes yovel ha-šišim šel ha-Maḵon (kislew 5745)* [títol anglès: *Studies in Judaica: Collected papers of the symposium in honour of the sixtieth anniversary of the Institute of Jewish Studies (December 1984)*]. Jerusalem: The Hebrew University, 1986, p. 226-238.
- . «The earliest comparisons of Hebrew with Aramaic and Arabic». En: KOERNER, K. [ed.]. *Progress in linguistic historiography: Papers from the International Conference on the History of the Language Sciences (Ottawa, 28-31 August 1978)*. Amsterdam: John Benjamins, B. V. 1980, p. 355-377.
- ZWIER, Irene E. *Mother of reason and revelation: A short history of medieval Jewish linguistic thought*. Amsterdam: J. C. Gieben, 1997. X, 278 p.

5. **Estudis sobre traduccions i traductors** [només quan es refereixen a qüestions lingüístiques o mètodes de traducció; exclosos, doncs, els temes filològics o històrics]

- ABRAMSON, Shraga. «Le-šimmuš rav David Qimḥi be-targume sifre rav Yehuda Ḥayyuğ u-*More ha-Nevokim*» [«Sobre l'ús de l'hebreu en les traduccions de David Quimhi dels llibres de Judà Hayyuj i de la *Guia dels Perplexos*»]. *Kirjath Sepher* [Jerusalem], 51 (1975/1976), p. 680-696.
- . «Mi-derek ha-metargemim min ha-ʿaravit la-ivrit» [«Sobre el mètode seguit pels traductors de l'àrab a l'hebreu»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 58 (1994-1995), p. 235-241.
- AVINERY, Iddo. «Ha-targumim ha-ivriyim le-sefer *Ha-Kuzari*: Targume šel Yehuda ibn Tibbon le'umat targumo šel Yehuda Even Šemu'el» [«Les traduccions hebrees del *Kuzari*: La traducció de Judà ib Tibon comparada amb la de Yehuda Even Samuel»]. *Heqer mizrah le-zeker David Šewi Baneth* [títol

- llatí: *Studia orientalia memoriae D. H. Baneth dedicata*]. Jerusalem: The Magnes Press: The Hebrew University, 1979, pàgines 41-45 de la part hebrea. ♦ La traducció d'Even Samuel va ser publicada a Tel-Aviv l'any 1973.
- BACHER, Wilhelm. «Jehuda Ibn Tibbon's Irrthümer in seiner Saadja-Uebersetzung». En: BRANN, M.; ROSENTHAL, F. [ed.]. *Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann*. Breslau: Schles, Verlags-Anstalt v. S. Schottlaender, 1900, p. 188-209. Reedició facsímil: Nova York, Arno Press, 1980. ♦ Sobre els errors comesos per Judà ibn Tibon en la seva traducció hebrea del *Kitāb al-Amānāt (Emunot we-de'ot)*. N'assenyala setanta-set i ofereix en apèndix uns fragments d'una nova edició crítica.
- BERMAN, Lawrence V. «Greek into Hebrew: Samuel ben Judah of Marseilles, fourteenth-century philosopher and translator». En: ALTMANN, Alexander [ed.]. *Jewish medieval and Renaissance studies*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967, p. 289-320. ♦ El títol pot fer pensar que l'autor tracta d'aspectes lingüístics i de traducció del grec a l'hebreu. En realitat, però, publica la traducció anglesa de cinc epílegs que el traductor afegí a les seves traduccions d'obres filosòfiques gregues fetes de l'àrab a l'hebreu, tot considerant diversos aspectes biogràfics i intel·lectuals del traductor.
- BLAU, Joshua. «A misunderstood medieval translation of *šered* (Isaiah 44:13) and its impact on Modern Scholarship». En: WRIGHT, D. P.; FREEDMAN, D. N.; HURVITZ, A. [ed.]. *Pomegranates and golden bells: Studies in biblical Jewish and Near Eastern ritual, law, and literature in honor of Jacob Milgrom*. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 1995, p. 689-695. Reedició facsímil: BLAU, Joshua. *Topics in Hebrew and semitic linguistics*. Jerusalem: The Magnes Press: The Hebrew University, 1998, p. 283-289. ♦ Es refereix a la traducció àrabiga de la Bíblia feta per Seadyà Gaon; el mot àrab que utilitzà per a traduir l'hàpax *šered* originà una falsa tradició sobre el sentit d'aquest mot, tant entre els exegetes jueus com entre els cristians.
- BLONDHEIM, David S. *Les parlers judéo-romans et la Vetus latina: Étude sur les rapports entre les traductions bibliques en langue romane des Juifs au Moyen Âge et les anciennes versions*. París: Éditions Champion, 1925. CXXXVIII, 247 p. ♦ Publicat anteriorment en diverses revistes, entre elles, *Romania* 50 (1924), p. 541-581.
- BOS, Gerrit. *Aristotle's 'De Anima'*. Leiden: E. J. Brill, 1994. ♦ Edició crítica de la traducció hebrea, feta de l'àrab, de Zerahya ben Issac ben Saltell Hen. En les pàgines 23-44, l'editor presenta algunes característiques de la tècnica de traducció de Zerahya.
- GERTNER, M. «On translating medieval Hebrew writing». *Journal of the Royal Asiatic Society* [Londres], vol. (...) (1963), p. 163-193. ♦ Examina dos mè-

- todes de traducció, el literal i el literari, i en dóna exemples antics i moderns.
- HALBRONN, Jacques. «*Rēšit Hokhmah* d'Abraham ibn Ezra: Problèmes de traduction au moyen âge». *Proceedings of the Eleventh World Congress of Jewish Studies*. Vol. 2. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1994, secció C, p. 25-32.
- HERSHON, Cyril P.; RICKETTS, Peter T. «Les textes hébraïques du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud». *Revue des Langues Romanes* [Montpellier], 103 (1999), p. 55-97. ❖ Edita i comenta les citacions bíbliques en hebreu contingudes en el *Breviari d'amor* segons les tradicions textuals occitana i catalana d'aquesta obra.
- IVRY, Alfred L. «Philosophical translations from the Arabic in Hebrew during the Middle Ages». En: HAMESSE, Jacqueline; FATTORI, Marta [ed.]. *Rencontres de cultures dans la philosophie médiévale: Traductions et traducteurs de l'antiquité tardive au XIVe siècle*. Louvaine-la-Neuve; Cassino: Université Catholique de Louvain; Università degli Studi di Cassino, 1990, p. 167-186. ❖ Considera, entre altres qüestions històriques, la influència de l'àrab sobre la llengua dels traductors hebreus medievals.
- KAPLAN, Roger J. «Abraham ibn Ezra's and Moshe Gikatilla's translations of the linguistic term *ʾašl* [root] in Ḥayyuj's writings». En: *Proceedings of the Eleventh World Congress of Jewish Studies*. Vol. 1. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1994, secció D, p. 17-24.
- MARGULIES, S. H. «Textkritische Bemerkungen zum 4., 5. und 6. Capitel des Emunoth vede'oth». En: BRANN, M.; ROSENTHAL, F. [ed.]. *Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann*. Breslau: Schles, Verlags-Anstalt v. S. Schottlaender, 1900, p. 210-221. Reedició facsímil: Nova York, Arno Press, 1980. ❖ Aclareix nombrosos errors que hi en la traducció hebrea feta per Judà ibn Tibon de l'obra *Emunot we-de'ot* de Seadyà Gaon.
- MERĤAVIA, Ḥen. «Mi-piyyuṭe R. Binyamin bar Šemu'el be-targum laṭīni» [«Alguns poemes litúrgics de rabí Binyamin bar Samuel en traducció llatina»]. En: ABRAMSON, Shraga; MIRSKY, Aaron [ed.]. *Sefer Ḥayyim Schirmann: Qoveš ma'amarim* [títol anglès: *Hayyim (Jefim) Schirmann Jubilee Volume*]. Jerusalem: Schocken Institute for Jewish Research; Jewish Theological Seminary of America, 1970, p. 195-212. ❖ Edita els textos hebreu i llatí d'aquests poemes, que es troben en el ms. París, Bibliothèque Nationale, Lat. 16558, tot anotant-los i comentant-los. L'autor visqué a Coutances (Normandia) a mitjan segle XI. El manuscrit, conegut per *Extractiones de Talmud*, és de mitjan segle XIII.
- RABIN, Chaim. «Toledot targum sefer ha-*Canon* le-ʿivrit» [«Història de la tra-

- ducció del *Canon* a l'hebreu». *Melila* [Manchester] 3-4 (1949/1950), p. 132-147. Reeditat en: Ídem. *Hiqre lašon: Asufat ma'amarim ba-lašon ha-ivrit u-ve-ahyoteha* [títol anglès: *Linguistic studies: Collected papers in Hebrew and Semitic languages*]. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language: The Bialik Institute, 1999, p. 324-338. ❖ Tracta de les diverses traduccions de l'obra d'Avicenna a l'hebreu, compara amb l'àrab diversos fragments de la que va fer Natan ben Eliézer ha-Meatí i en comenta set termes mèdics.
- ROTHSCHILD, Jean-Pierre. «Du latin à l'hébreu: Quelques problèmes posés par des traductions médiévales». En: SED-RAJNA, Gabrielle [ed.]. *Rashi 1040-1990: Hommage à Ephraïm E. Urbach*. París: Cerf, 1993, p. 695-712.
- «Motivations et méthodes des traductions en hébreu du milieu du XIIe à la fin du XVe siècle». En: CONTAMINE, Geneviève [ed.]. *Traduction et traducteurs au Moyen Âge: Actes du colloque international du CNRS organisé à Paris, Institut de recherche et d'histoire des textes les 26-28 mai 1986*. París: Éditions du CNRS, 1989, p. 279-302.
- SEPHIHA, Haïm Vidal. «Existe-t-il un judéo-catalan calque? Oui!». En: *Cinq siècles de vie juive à Gérone. Actes du Colloque 20-21 Novembre 1988*. París: Université de Paris-Sorbonne (Paris IV): Centre d'Études Catalanes, 1992, p. 137-146. ❖ Analitza la traducció literal d'alguns versets de salms inserits en oracions jueves en català, traient-les de l'estudi d'aquestes oracions realitzat per Jaume Riera.
- SERMONETA, Giuseppe. «Dall'ebraico in latino e dal latino in ebraico: Tradizione scolastica e metodica della traduzione». En: HAMESSE, Jacqueline; FATTORI, Marta [ed.]. *Rencontres de cultures dans la philosophie médiévale: Traductions et traducteurs de l'antiquité tardive au XIVe siècle*. Louvaine-la-Neuve; Cassino: Université Catholique de Louvain: Università degli Studi di Cassino, 1990, p. 149-165.
- «Jehudah ben Mošeh ben Dani'el Romano, traducteur de Saint Thomas». En: NAHON, Gerard; TOUATI, Charles [ed.]. *Hommage à Georges Vajda: Études d'histoire et de pensée juives*. Lovaina: Éditions Peeters, 1980, p. 231-262.
- SHIFFMAN, Yair. «Darko šel Šem Ṭov Falaqera be-targum» [«El sistema de traducció de Semtov Falaquera»]. *Lešonenu* [Jerusalem], 56 (1992/1992), p. 223-240. ❖ Compara el sistema de traducció de Falaquera amb el d'Ibn Tibon amb relació a diversos capítols de la *Guia dels Perplexos* de Maimònidès.
- TANENBAUM, Adena. «On translating medieval Hebrew poetry». En: LANGE, Nicholas de [ed.]. *Hebrew scholarship and the medieval world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 171-185.

- TEICHER, J.-L. «The Latin-Hebrew school of translators in Spain in the twelfth century». En: *Homenaje a Millás Vallicrosa*. Vol. II. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 403-444. ❖ Interessants observacions lexicològiques.
- WOLFF, M. «Bemerkungen zu dem Wortlaute des Emunot we-deot». *Zeitschrift der deutschen-morgenländischen Gesellschaft* [Leipzig], 32 (1878), p. 694-707. ❖ Hi ha una continuació d'aquest treball en *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums* [Berlín], 7 (1880), p. 73-100. Aclareix, valent-se de l'original àrab, els punts foscos que hi ha en la traducció de l'obra *Emunot we-de'ot* de Seadyà Gaon feta per Judà ibn Tibon.
- ZEWI, Tamar. «Targume RaSaG le-mišpaṭim šemaniyyim ba-Tora» [«Les traduccions de Seadyà Gaon d'oracions nominals en el Pentateuc»]. *Massorot* [Jerusalem], 9-10-11 (1997) [= Gideon Goldenberg Festschrift], p. 511-526. ❖ Sobre algunes característiques de com tradueix Seadyà Gaon cinc tipus d'oració nominal de l'hebreu bíblic a l'àrab.
- ZONTA, Mauro. *La filosofia antica nel medioevo ebraico: Le traduzioni ebraiche medievali dei testi filosofici*. Brescia: Paideia Editrice, 1996, p. 89-136: «I metodi e le modalità di traduzioni». ❖ Es refereix a les diverses modalitats de traducció de textos filosòfics utilitzades pels traductors hebreus medievals.

6. **L'escriptura hebrea** [treballs de paleografia, excloses les obres que tracten exclusivament de la il·luminació de manuscrits o de codicologia]

- BEIT-ARIÉ, Malachi. *Asufot ketavim ivriyyim mi-yme ha-benayim*. [títol anglès: *Specimens of mediaeval Hebrew scripts*]. Amb la col·laboració d'Edna Engel (i d'Ada Yardeni en el primer volum). Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities, vol. I: *Ketav mizraḥi u-ḳetav temani* [*Oriental and Yemenite scripts*], 1987. 14 p., 154 làm. a doble pàgina, VII p.; vol. II: *Ketav sefaradi* [*Sefardic script*], 2002. 44 p., 209 làm. a doble pàgina, XVII p. ❖ Reproducció facsímil de 363 pàgines de manuscrits hebreus, cadascuna acarada amb una reproducció de les diverses formes que hi prenen les lletres de l'escriptura utilitzada.
- . «Hebrew script in Spain: Development, offshoots and vicissitudes». En: BEINART, Haim [ed.]. *Moreshet Sefarad: The Sephardi legacy*. Jerusalem: The Magnes Press: The Hebrew University, 1992, p. 282-317 ❖ Conté 26 làmines amb reproduccions de diferents tipus d'escriptura.
- BIRNBAUM, Solomo A. *The Hebrew scripts*. Leiden: E. J. Brill, 1971. 2 v. 366 col., 396 fig. ❖ El primer volum conté l'explicació detallada de cada una de

- les 396 il·lustracions que figuren en el segon volum. Cf. la ressenya de George VAJDA en: *REJ*, 131 (1972), p. 419-422.
- CANO, María José; MAGDALENA, José-Ramón. *Epigrafia y paleografia hebrea. Desde los orígenes del alfabeto hasta la difusión de la imprenta hebrea*. Granada; Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, SA, 1993. 163 p. ❖ És un manual universitari. Les pàgines 118-162 contenen 45 làmines de reproduccions en facsímil de les diverses escriptures.
- ENGEL, Edna. «I frammenti di Bazzano alla luce della codicologia e paleografia ebraiche». *Materia giudaica* [Florència], 6/2 (2001), p. 205-219.
- . «The Sephardic scripts of the 13th-14th centuries in view of the Gerona fragments». *Materia giudaica* [Florència], 6/2 (2001), p. 145-160. ❖ Conté 12 làmines amb la reproducció de documents que il·lustren les diverses variants d'escriptura sefàrdica medieval.
- KHAN, Geoffrey A. «On the question of script in medieval Karaite manuscripts: New evidence from the Genizah». *Bulletin of the John Rylands University Library* [Manchester], 75, 3 (1993), p. 132-141.
- Paléographie hébraïque médiévale, La. Actes du colloque international sur la «Paléographie hébraïque médiévale», organisé à Paris du 11 au 13 septembre 1972*. París: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique. 176 p., CXXXVI làm. ❖ La majoria dels articles que conté tracten, tanmateix, aspectes codicològics més que no pas paleogràfics.
- RICHLER, Binyamin. *Hebrew manuscripts: A treasured legacy*. Cleveland; Jerusalem: Ofeq Institute, 1990. 166 p. ❖ Nombroses il·lustracions d'escriptures (sobretot a les pàgines 28-39) i de manuscrits il·luminats.
- SIRAT, Colette. *Écriture et civilisations*. Amb la col·laboració de Michèle Dukan. París: Centre National de la Recherche Scientifique, 1976. 117 p. ❖ Sobre l'art d'escriure més que no pas sobre paleografia.
- SIRAT, Colette; AVRIN, Leila. *La lettre hébraïque et sa signification; Micrography as art*. París: Jerusalem: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique: The Israel Museum, 1981. 80 p., 118 làm. ❖ Conté un article en francès i un en anglès (de C. Sirat i de L. Avrin respectivament), els títols dels quals han estat utilitzats per a donar nom a aquesta obra. A les pàgines 39-42 hi ha la traducció francesa d'un text molt breu de Judà ben Salomó ha-Cohen, filòsof toledà del segle XIII, sobre el sentit de les lletres hebrees. Les làmines reproduïxen treballs microgràfics medievals i moderns.
- YARDENI, Ada. *The book of Hebrew script: History, palaeography, script styles, calligraphy & design*. Jerusalem: Carta, 1997. IX, 355 p. ❖ Tracta de l'escriptura hebrea des dels temps més antics fins avui. Descriu i dona exemples de la majoria de les cursives i semicursives medievals.

II. Publicacions que contenen la bibliografia d'erudits (arqueòlegs, lingüistes, biblistes, exegetes, historiadors), l'obra dels quals concerneix en algun aspecte l'Orient antic, la Bíblia, la llengua hebrea o la vida i la cultura jueves de l'època talmúdica i de l'edat mitjana

[Suplement de la llista publicada en *Tamid*, 3 (2000-2001), p. 203-263]

BANITT, Menahem

- ➔ *Études de littérature et de linguistique françaises, offertes au professeur Menahem Banitt par ses collègues et ses anciens étudiants*. Tel-Aviv: Tel-Aviv University, 1987, p. 2-4: «Publications du Professeur M. Banitt».

BELKIN, Samuel

- ➔ HOENIG, Sidney B. *The scholarship of Dr Samuel Belkin, President of Yeshiva University, 1943-1975*. Nova York: 1977. 136 p.

BEN-HAYYIM, Zeev

- ➔ MIRKIN, R. «Kiteve Prof. Ze'ev Ben-Hayyim». *Lešonenu* [Jerusalem], 32 (1968/1969), p. 1-13; 42 (1977/1978), p. 4-8.
- ➔ MIRKIN, R.; HOPKINS, Y. «Kiteve Prof. Ze'ev Ben-Hayyim». *Lešonenu* [Jerusalem], 65 (2002/2003), p. 201-226. [Bibliografia completa; inclou les dues llistes publicades anteriorment]

BEN-ZVI, Izhak

- ➔ SHUNAMI, Shlomo. *The writings of Izhak Ben-Zvi. A bibliography 1904-1958*. Jerusalem: 1958. 10, 38 p.

BLONDHEIM, David Simon

- ➔ DARMESTETER, A.; BLONDHEIM, D.S. *Les gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Raschi*. Vol. 2. París: Champion, 1929-1937, p. 15-21: «A bibliography of the publications of D. S. Blondheim».

BRÜLL, Nehemiah

- ➔ COHEN, Boaz. «Nehemiah Brüll (1843-1891)». En: *Studies in Jewish bibliography and related subjects, in memory of Abraham Solomon Freidus (1867-1923)*. Nova York: The Alexander Kohut Memorial Foundation, 1929, p. 219-246.

FLEISCHER, Ezra

- ➔ KOHEN, R. *Bibliography of the writings of Prof. Ezra Fleischer*. Jerusalem: Edició privada de l'autor, 2001. 20 p.

JACOBSEN, Thorkild

- ➔ ABUSCH, Tz. [ed.]. *Riches hidden in secret places: Ancient Near Eastern studies in memory of Thorkild Jacobsen*. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 2002, p. IX-XVII: «Bibliography of Thorkild Jacobsen».

KAPHAH, Joseph

- KOHEN, R. *Zafnat Paaneh. A full bibliography of the Gaon Joseph Kaphah*. Jerusalem: 2001. 15 p.

KNUDSEN, Ebbe Egede

- WARDINI, Elie. *Built on solid rock: Studies in honour of Professor Ebbe Ege Knudsen on the occasion of his 65th birthday April 11th 1997*. Oslo: Novus Forlag, Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, 1997, p. V-VI: «Professor Ebbe Egede Knudsen's scholarly works».

LESLAU, Wolf

- KAYE, Alan S. [ed.]. *Semitic studies in honor of Wolf Leslau on the occasion of his eighty-fifth birthday November 14th, 1991*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991, p. XV-LXVIII. [Contenen la bibliografia de Wolf Leslau compilada per M. S. Devens]

LIPINSKI, Edward

- VAN LERBERGHE, K.; SCHOORS, A. [ed.]. *Immigration and emigration within the ancient Near East: Festschrift E. Lipinski*. Lovaina: Uitgeverij Peeters, 1995, p. IX-XXV: «Bibliography of Edward Lipinski from 1958 through 1995».

MILIK, Jozef Tadeusz

- GARCÍA MARTÍNEZ, F.; PUECH, E. [ed.] *Hommage a Jozef T. Milik*. París: Gabalda, 1996 (= *Revue de Qumran*, vol. 17, 65-68), p. 11-20: «Bibliographie qumranienne de Jozef Tadeusz Milik».

MILLER, Patrick D.

- STRAWN, B.A. «Bibliography of the works of Patrick D. Miller, 1964, 2001». En: STRAWN, B. A.; BOWEN, N. A. [ed.]. *A God so near: Essays on Old Testament theology in honor of Patrick D. Miller*. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 2003, p. 393-416.

SAWYER, John F. A.

- DAVIES, John [et al.] [ed.]. *Words remembered, texts renewed: Essays in honour of John F. A. Sawyer*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1995, p. 510-513: «John F. A. Sawyer ... publications».

SCHEIBER, Sándor [Alexander]

- Ídem. *Folklór és tárgytörténet*. Vol. 2. Budapest: Makkabi, 1977, p. 507-573. [Bibliografia d'Alexander Scheiber compilada per Róbert Dán]

SERMONETA, Joseph Baruch

- *Italia* [Jerusalem], 13-15 (2001), p. 191-205 de la part hebrea.

TÉNÉ, David

- MAMAN, A. «Partial list of publications of David Téné» [en hebreu]. *Language Studies* [Jerusalem], 8 (2001), p. 15-17.

WARHAFTIG, Zerah

- *Bar-Ilan. Annual of Bar-Ilan University. Studies in Judaica and the Humanities* [Ramat-Gan], 28-29 (2001), p. 485-490: «The writings of Zerah Warhaftig».

WEIPPERT, Manfred

- HÜBNER, U.; KNAUF, E. A. [ed.] *Kein Land für sich allein: Studien zum Kulturkontakt in Kanaan, Israel, Palästina und Ebirnari für Manfred Weippert zum 65. Geburtstag*. Friburg: Universitätsverlag, 2002, p. 308-318: «Bibliographie Manfred Weippert».

WINSTON, David

- RUNIA, D. T.; STERLING, G. E. [ed.] *Wisdom and logos: Studies in Jewish thought in honor of David Winston*. Atlanta, Ga.: Scholars Press, 1997, p. XVII-XXXIII: «David Winston: A bibliography of his publications, 1966-1997».

III. Bibliografia sobre inventaris, testaments, llistes i notícies de llibres hebreus medievals

[Suplement de les llistes publicades en *Tamid*, 2 (1998-1999), p. 228-240, i *Tamid*, 3 (2000-2001), p. 263]

ALLONY, Nehemya. «Kiteve RaSaG, RaHaG we-RaŠBaH bi-rešimat sefarim me-ha-me'a ha-11» [«Obres de rabí Seadyà Gaon, rabí Hay Gaon i rabí Samuel ben Hofní en una llista de llibres del segle XI»]. *Alei Sefer. A Journal for the Study of the Hebrew Book* [Ramat-Gan], 6-7 (1979), p. 28-49. ❖ Publica una llista que es troba en el fragment T.-S. N.-S. J 125 de la Guenizà.

—. «Rešimat sefarim me-ha-me'a ha-12» [«Una llista de llibres del segle XII»]. *Studies in Bibliography and Booklore* [Cincinnati], 2 (1964), p. 160-177.

LOEWE, Raphael. «Hebrew Books and 'Judaica' in Mediaeval Oxford and Cambridge». En: SHAFTESLEY, John M. [ed.]. *Remember the Days. Essays on Anglo-Jewish History presented to Cecil Roth by members of the Council of the Jewish Historical Society of England*. Londres: The Jewish Historical Society of England, 1966, p. 23-48. ❖ Notícies tretes d'inventaris i catàlegs antics —amb la referència bibliogràfica dels llocs on aquests han estat publicats— relatives a llibres hebreus o de tema jueu (inclosos autors llatins cristians) existents en els diversos *Colleges* de les universitats d'Oxford i Cambridge.

WORMAN, E. J. «Two book-lists from the Cambridge Geniza fragments». *The Jewish Quarterly Review* [Filadèlfia], 20 (1908), p. 45-463.